

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра практичної психології**

**Психологічні аспекти особистісної зрілості подружжя у вирішенні
сімейних конфліктів**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти - другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 2 курсу, 604 групи

спеціальності: 053 «Психологія»

спеціалізація: «Практична психологія»

Казарян Гаяне

Керівник:

кандидат психологічних наук,

асистент **Барабашук Г.В.**

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

Від «__» _____ 2023р.

Зав кафедри _____ доц. Радчук В.М.

АНОТАЦІЯ

Казарян Г. Психологічні аспекти особистісної зрілості подружжя у вирішенні сімейних конфліктів

Сучасна українська сім'я перебуває в глибокій кризі, яка викликана пандемією Covid-19, повномасштабною війною росії проти України тощо. У зв'язку з цими подіями сімейні конфлікти стали широко розповсюдженим явищем, що говорить про дисгармонію в сімейних стосунках. Це актуалізує потребу досліджень ефективних способів вирішення сімейних конфліктів задля збереження здорового сімейного благополуччя. Одним з феноменів, який забезпечує відповідальне та ефективне вирішення сімейних конфліктів виступає особистісна зрілість партнерів.

Магістерська робота присвячена теоретичному дослідженню та емпіричному вивченню психологічних аспектів особистісної зрілості сімей молодого та середнього подружнього віку у вирішенні сімейних конфліктів. З'ясовано, що в обох досліджуваних групах існує негативний взаємозв'язок між показниками «особистісна зрілість» та «загальний показник сімейних конфліктів», тим самим свідчить, що високий рівень усвідомлення себе, емоційної зрілості, відповідальності за стосунки, знижує рівень сімейних протистоянь у подружжі. Визначено, що у групі сімей молодого подружнього віку існує взаємозв'язки між показниками «особистісна зрілість» та «компроміс», «співпраця», «синергічність», «уникнення». Встановлено, що рівень прояву особистісної зрілості та її компонентів, такі як життєва філософія, автономія, відповідальність статистично вищий серед сімей середнього подружнього віку, аніж серед молодого. Натомість спостерігається статистично вищі показники за показником самосприйняття у групі молодих сімей.

Ключові слова: *особистісна зрілість; сімейний конфлікт; стратегії вирішення конфлікту; сім'я молодого та середнього подружнього віку.*

ABSTRACT

Kazarian H. **Psychological aspects of personal growth in marital conflicts resolution.**

The modern Ukrainian family is in a deep crisis caused by the COVID-19 pandemic and the Russian full-scale war against Ukraine. In that regard, marital conflicts have become a widespread phenomenon that causes disharmony in family relationships. It actualizes the need for research into effective ways to resolve disputes to preserve healthy family well-being. One of the phenomena that ensures responsible and effective resolution of marital conflicts is the personal growth of partners.

The master's thesis is devoted to theoretical research and empirical study of psychological aspects of the personal growth of young and middle-aged couples in family conflict resolution. It has been found out that in both groups under study, there is a negative relationship between the indicators of "personal growth" and the "general indicator of marital conflicts". This shows that a high level of self-awareness, emotional growth, and responsibility for relationships reduces the level of marital conflicts. It has been determined that in the group of young families, there is a relationship between the indicators "personal growth" and "compromise", "cooperation", "synergy", and "avoidance". It has been established that the level of personal growth manifestation and its components, such as life philosophy, autonomy, and responsibility, is statistically higher among middle-aged families than young ones. On the other hand, we have observed statistically higher indicators of self-perception in the group of young families.

Keywords: personal growth; marital conflict; conflict resolution strategies; young and middle-aged family.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗРІЛОСТІ ПОДРУЖЖЯ У ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	8
1.1. Феномен зрілості подружжя в сучасних психологічних дослідженнях.	8
1.2. Психологічна характеристика сімей молодого та середнього подружнього віку.	16
1.3. Особливості виникнення та способи вирішення сімейних конфліктів.	25
1.4. Роль особистісної зрілості подружжя у вирішенні сімейних конфліктів.	33
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБІРКИ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	40
РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ПОДРУЖЖЯ У ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ ..	44
3.1. Порівняльний аналіз особливостей прояву особистісної зрілості подружжя у сім'ях молодого та середнього подружнього віку.	44
3.2. Порівняльний аналіз конфліктної поведінки та способів вирішення сімейних конфліктів у сім'ях молодого та середнього подружнього віку.	49
3.3. Статистичний аналіз взаємозв'язків особистісної зрілості подружжя з способами вирішення сімейних конфліктів у подружжі.	56
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження: Сучасна сім'я, будучи невід'ємним чинником розвитку й соціалізації будь-якої людини, у реаліях часу перебуває в глибокій кризі. Сьогодні для неї характерні показники нестабільного суспільства: пандемія Covid-19, повномасштабна війна російської федерації проти України тощо. У зв'язку з цими подіями сімейні конфлікти стали широко розповсюдженим явищем, що свідчить про дисгармонію в сімейних стосунках. Проблема виявлення сутності, причин, форм прояву конфліктів є на сьогодні особливо актуальною для науки, тому що в період трансформації суспільства зріс показник розлучень, особливо серед молодих сімей.

В умовах суперечливої соціальної реальності, яку характеризують нестабільність, змінюваність, ризик прийняття відповідальності на себе постає як можливе управління ризиком, як пошук суб'єктом способів самозахисту від невизначеності. Особистість зобов'язана виявляти активну життєву позицію, бути ініціативною, відповідати за власні вчинки й дії, прогнозувати їх наслідки, а також реалізувати свої потенційні здібності й можливості, створювати умови реалізації для того, хто поруч проявляти особистісну зрілість. У самому широкому розумінні «особистісна зрілість» визначається як вищий рівень розвитку людини, пов'язаний з формуванням і стабілізацією у неї певних якостей. Цей феномен допомагає ефективніше будувати взаємодію з оточуючим світом, сімейні взаємостосунки та більш ефективно вирішувати сімейні конфлікти, що гарантує здорове сімейне благополуччя.

Проблеми міжособистісних конфліктів у такій специфічній сфері їх прояву, як сімейношлюбна взаємодія, досліджували С. Ковальов, Г. Кочарян, О. Кочарян, О. Маховіков, Г. Навайтис, Р. Річардсон та ін. Особливу групу становлять дослідження причин конфлікту, конфліктних стосунків та способів їх корекції (Н. Малярова, Т. Мішина, В. Сисенко, В. Столін та ін.). Феномен зрілості особистості вивчали К. Роджерс, А. Маслоу, Г. Олпорт, Б. Ананьєв, Е. Еріксон, Г. Крайг, Дж. Ловінгер, О. Бодальов, А. Деркач, А. Реан, Б. Братусь, В. М'ясищев, С. Максименко, А. Журавльов та інші.

Об'єктом дослідження виступає особистісна зрілість особистості.

Предмет дослідження: рівень особистісної зрілості подружжя з різним сімейним стажем у вирішенні сімейних конфліктів.

Гіпотеза дослідження: рівень особистісної зрілості партнерів, з різним стажем подружнього життя, визначає їхній спосіб вирішення сімейних конфліктів.

Мета дослідження: теоретичне дослідження та емпіричне вивчення психологічних аспектів особистісної зрілості сімей молодого та середнього подружнього віку у вирішенні сімейних конфліктів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психологічних підходів до розуміння особистісної зрілості у вирішенні сімейних конфліктів.
2. З'ясувати особливості прояву особистісної зрілості подружжя у сім'ях молодого та середнього подружнього віку.
3. Порівняти рівень конфліктної поведінки та способи вирішення сімейних конфліктів у сім'ях молодого та середнього подружнього віку.
4. Статистично визначити роль особистісної зрілості подружжя з різним сімейним стажем у вирішенні сімейних конфліктів.

Методи дослідження: Для розв'язання поставлених завдань використовувалися теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення науково-психологічної літератури з означеної проблеми).

Для розв'язування завдання емпіричного характеру використовувалися психодіагностичні методики:

1. Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) О. Штепи;
2. Методика вивчення еґо-станів (Г. Партико та Г. Кучерява);
3. Методика «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубровська);
4. Діагностика схильності до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація Н. Задорожньої).

Для обробки емпіричних даних використовувалися якісний, кількісний,

порівняльний та статистичний аналіз.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, першого (теоретичного) розділу з чотирма параграфами, другого (емпіричного) розділу з двома параграфами, 5 таблиць, 10 рисунків, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗРІЛОСТІ ПОДРУЖЖЯ У ВИРШЕННІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Феномен зрілості подружжя в сучасних психологічних дослідженнях

Взаємостосунки між жінкою і чоловіком створюють певну атмосферу подружнього життя, яка або сприятлива для розвитку сімейної системи або перешкоджає цьому розвитку. У психологічних дослідженнях описано, що важливим фактором у цьому виступає особистісна зрілість подружжя. Чим вища психологічна зрілість, яка виражається в самоприйнятті, у внутрішній цілісності та позитивному ставленні до шлюбу та сімейного життя, тим більша ймовірність, що подружжя дотримуватиметься норм сучасного сімейного права та сприятиме гармонійному благополуччю сім'ї.

Для того, щоб детально проаналізувати зрілість подружжя, важливо спершу розглянути феномен особистісної зрілості людини як окремого незалежного індивіда. Спершу звернемося до психологічного словника, для яснішого окреслення досліджуваного поняття. У праці О. Сергієнкової термін «зрілість особистості» визначається як: «..досягнутий людиною високий рівень розвитку біологічних, фізіологічних, соціальних, інтелектуальних, вольових, емоційних, моральних та інших параметрів особистості...Для зрілої особистості характерні почуття відповідальності, потреба у турботі за інших людей, здатність до психологічної близькості з іншою людиною, до активної участі у житті суспільства» [30].

У словнику В. Шапар описано, що зріла особистість проявляється у таких характеристиках як розвинене почуття відповідальності, потреба в турботі про інших людей, здатність до активної участі в житті суспільства та до ефективного використання своїх знань і здібностей, психологічна близькість з іншою людиною, конструктивне вирішення різних життєвих проблем на шляху до повноти самореалізації [49].

У класичних теоріях гуманістичної психології Гордон Олпорт, використовував шість критеріїв, щоб дати визначення зрілості, яку співставляє з поняттям здорової особистості, яке представляє баланс між чутливими та грубими особистісними відмінностями. Аналізуючи наукові висновки Г. Олпорта науковиця О. Штепа вказує, що першим критерієм особистісної зрілості виступає феномен саморозширення, яке вказує на автентичну участь особи в значущих сферах людської діяльності, таких як робота, сімейне життя чи політика. Другим критерієм виступає здатність чутливо, емоційно ставитися до інших як в інтимних (любов, кохання), так і в неінтимних (співчутливих) контактах. Почуття емоційної безпеки, прийняття різної природи емоцій, приймати себе та вміння справлятися з власними емоційними станами вказує на третій критерій зрілості. Четвертий критерій – це реалістичне сприйняття, мислення й оцінка соціального середовища, тобто сприйняття світу таким, яким він є, без потенціалу боротьби, перебудови реальності під свої потреби. Додатковою ознакою зрілою особистості також виступає проникливість і гумор, яке виражає пізнання самого себе та уміння посміятися над власними сильними, слабкими сторонами. Останній критерій презентує життєву філософію як чітке розуміння мети свого життя, інтеграцію і єднання усіх сфер життя [52].

Базуючись на роботах Г. Олпорта та інших, Керол Рифф представила модель психологічного благополуччя, яка також складається з шести вимірів. Такими вимірами є самосприйняття (позитивна оцінка себе та свого минулого життя), особистісний ріст (потенціал постійного особистісного розвитку та зростання), ціль у житті (наповненість цінностями, змістом життя), позитивні стосунки з іншими, володіння середовищем (здатність ефективно управляти власним життям та навколишнім світом) і автономія (почуття самовизначення, цілісності та незалежності) [52].

Т. Титаренко досліджуючи структуру особистості, проаналізувала соціоаналітичну модель Хоган і Робертс (2004), відповідно до якої: розрізняють те, як люди бачать себе і те, як їх бачать інші; зрілість

визначається як з точки зору діяча (того хто здійснює діяльність), так і з точки зору спостерігача; зрілість поділяється на елементи ідентичності (самоприйняття, уважність і чуйність до потреб, очікувань і почуттів інших) і елементи репутації (любов і повага інших). Т. Титаренко підкреслює, що названі елементи зрілості пов'язані з успіхом та стабільністю різних соціальних ролей, у таких сферах як шлюб, сім'я, кар'єра тощо [9].

І. Шаповал проаналізувала компоненти здорової особистості, які взаємопов'язує з феноменом зрілості особистості та вказує наступні характеристики: свідоме і раціональне керування своєю поведінкою; розпоряджатися власною долею; знати та усвідомлювати власне «Я», ідентичність, прийняття сильних та слабких сторін; відчуття орієнтації на сьогоднішній день; пошук життєвих викликів через нові цілі та новий досвід [50].

Г. Дьоміна також стверджує про відповідність феномену зрілої особистості та здорової особистості відповідно до чого вказує: «...здорову особистість виявляють люди, які змогли задовольнити свої базові потреби за допомогою прийнятної поведінки, так що їх власна особистість більше не є для них проблемою. Вони можуть прийняти та зрозуміти себе, власні вчинки, спрямовувати енергію та думки на соціально значущі інтереси, організовувати відчуття безпеки, будувати інтимні особистісні стосунки» [7].

О. Штепа деталізує поняття «особистісна зрілість» та протиставляє йому поняття «емоційна зрілість», де останнє виражено станом, при якому емоційна реактивність людини вважається відповідною та нормальною для дорослої особистості в певному суспільстві. Науковиця підкреслює, що у більшості культур це стосується самоконтролю й здатності пригнічувати занадто сильні емоційні реакції. Емоційна зрілість виражається здатністю «любити», яка відображає переважання «віддаю» над «отримую» - зростанням потреби віддання. У даному випадку О. Штепа має на увазі здатність до емоційних витрат, здатність турбуватися про іншого без вимоги еквівалентної віддачі [53].

3. Мірошник розглядає емоційну зрілість крізь призму особистісної зрілості як невід'ємного компоненту. Науковець описав поняття емоційної зрілості особистості, як таку що включає певний рівень індивідуального розвитку дорослої людини і характеризується відкритістю емоційного переживання, усвідомленням особистих почуттів та їх прийняттям, розвиненою емоційною сферою та емоційною саморегуляцією, здатністю проявляти та виражати свої почуття та емоції відповідно до особистого досвіду. Колектив науковці під керівництвом З. Мірошника виділяють базові моделі емоційної зрілості особистості: рефлексія емоцій, емоційна саморегуляція, емпатія, емоційна експресивність та сприйняття особистих емоцій [26].

М. Горбунова розглядає емоційну саморегуляцію як здатність володіти вільним емоційним «входженням» в ситуацію, що дозволяє ефективно включитися в те, що відбувається, і повністю на цьому зосередитися. Є. Чудіна вважає, що по відношенню до сильних емоцій, емоційно зріла особистість залишається стійкою, емоції не здійснюють руйнівного впливу на неї, інших людей або діяльність, якою займається людина. Емоційно зрілі люди здатні витримувати різноманітні емоції з почуттям безпеки, не відчуваючи страху та не уникаючи їх [5].

Як зазначає К. Кравченко, зрілість – найдовший для більшості людей період життя, який характеризується прагненням до досягнення найвищого рівня розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей. Зрілістю вважається період розквіту особистості, коли людина може реалізувати свій потенціал і досягти найбільших успіхів у всіх сферах життя: професійній, громадській діяльності, побудови сімейних стосунків, продовження роду [17].

К. Кравченко описує, що професійна діяльність і сімейні стосунки є головними сферами життя в зрілому віці. Соціальна ситуація розвитку в цей період пов'язана з активним залученням до сфери суспільного виробництва, формуванням сім'ї, проявом власної індивідуальності у вихованні дітей,

творчості, стосунках з людьми у трудовій діяльності. Доросла людина прагне зайняти ключове становище в суспільстві [17].

Аналізуючи особливості становлення особистісної зрілості О. Штепа, зазначає, що у той час, коли особистість починає розвиватися в дитинстві, вона вчиться потребувати прихильності, схвалення та любові інших людей, що К. Роджерс назвав позитивним ставленням. Основна вимога для здорової особистості – отримання безумовного позитивного ставлення, яке розвивається, коли мати або опікун надають любов, прихильність незалежно від того, як поводить себе дитина. Любов, прихильність, позитивне ставлення формує в дитини почуття безпеки і надає якісний фундамент розвитку дорослої ідентичності [54].

В. Шапар визначає зрілість через поняття дорослості – стану, до якого приходять організм наприкінці певного періоду свого розвитку. Дорослість за В. Шапаром є найбільш тривалим періодом онтогенезу, характерною тенденцією якого є досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей особистості. Науковець означає хронологічні рамки періоду зрілості від завершення юності до початку періоду старіння і поділяє зрілість на стадії: молодість, розквіт, власне зрілість [49].

У психології вивчення зрілості представлено дослідженнями динаміки інтелектуальних і творчих здібностей, змін ведучих мотивів та інтересів, пошуком закономірностей розвитку особистості. Вивчаються психологічні аспекти таких подій зрілого віку, як укладення шлюбу і розлучення, проблеми сімейних взаємин, батьківські функції [49].

Натомість науковець М. Садовий у психологічних дослідженнях долає поширену помилкову думку про те, що лише вік людини визначає її зрілість, що цей феномен є чимось, що є у кожного, коли він досягає повноліття і визначено віковими рамками. Вони підкреслюють важливу та тонку різницю між виконанням зрілих вчинків і відчуттям себе зрілою людиною. Незважаючи на те, що перше є необхідною передумовою останнього, цього недостатньо для ствердження про особистісну зрілість. Таким чином для сучасних теорій

зрілості важливо врахувати систематичність виконання протягом життя послідовної належної діяльності [34].

Перейдемо до аналізу феномену особистісної зрілості подружжя. В. Ткаченко вказує, що внутрішня цілісність подружжя дуже важлива для шлюбу, тому що кожна людина складається з інстинктів та рефлексій, психологічного та духовного рівня організації. Процес внутрішньої цілісності людини, чим виражена особистісна зрілість, може призвести до балансу між усіма елементами особистості, прагненнями та діями, установками, цінностями, амбіціями, потребами та почуттями, що відобразиться у вищій якості створеного шлюбу, взаємостосунків подружжя тощо [42].

Л. Сердюк зазначає, що особистісну зрілість у внутрішньосімейних відносинах детермінує наступна сукупність факторів: психологічна підтримка; терпимість до недоліків іншого, вміння прощати; володіння психотехнікою спілкування та саморегуляції, комунікативні вміння; вміння долати конфліктні ситуації, добродушність і відходливість у сварці, здатність членів сім'ї проявляти гнучкість, не зациклюватися на сімейних проблемах; підтримувати активну участь у соціальній взаємодії; проявляти готовність до прояву бажання та прагнення піклуватися; розвивати та виховувати дітей. Ключовим фактором особистісної зрілості подружжя, виступає потреба в психологічній готовності та здатності до виконання ролі чоловіка та дружини, а потім батька і матері [37].

Згідно поглядом Р. Федоренко, особистісна зрілість подружжя сприяє реалізації шлюбу, створенню матеріальної та фінансової бази сім'ї, подальшому спільному особистісному розвитку та самореалізації, побудові гармонійних відносин із оточуючими, більш успішному та конструктивному вирішенню проблем, що виникають у шлюбі, виникненню духовної близькості між подружжям [46].

М. Рись та Т. Штаєрвальд аналізували фактори, які визначають зрілість особистості для створення шлюбу. Серед них включають аспекти: прийняття себе; позитивна самооцінка; здатність задовольняти свої потреби; правильно

функціонувати в сфері емоцій; мати особисту цілісність; готовність до сімейного життя та стійке позитивне ставлення до шлюбу.

А. Чхайдзе стверджує, що особистісна зрілість особистості впливає на мотивацію вибору шлюбного партнера, яка в свою чергу також має вплив на цінності. Науковиця розглядає мотиви вступу до шлюбу не як короткочасний душевний порив, а як тривалий процес, в результаті якого погляди, установки і орієнтації, що сформувалися в певній обстановці, спонукають людей до активізації своєї діяльності в напрямі задоволення своїх соціальних і природних потреб у шлюбі. Підтверджуючи означену тезу А. Чхайдзе стверджує, що чим вищий ступінь зрілості особистості і установок на шлюб, тим вища і соціальна зрілість породжуваних ними мотивів вступу до шлюбу [48].

Г. Онищенко вказує, що пошук гармонійного балансу між подружжям взаємозалежне від особистісної зрілості подружжя. Так науковиця описує, що невміння подружжя знайти розумний баланс між існуючим досвідом, рівнем соціальної компетентності й мірою своїх претензій часто призводить до напруження у стосунках, ворожого ставлення, розлучення шлюбних партнерів або до переоцінки власних можливостей у соціальному житті. Результатом такої комунікації є розчарування, депресивні стани, акти протесту в різних формах і виявах. Г. Онищенко зазначає, що особливо чутливим є перший період подружнього життя, очікування та взаємини подружжя в основному обумовлені сталим набором соціальних норм. Через виховання батьків та виховання в певному соціумі, молоді люди складають відповідні уявлення про те, яким має бути їхнє подружнє життя. Ролі чоловіка і жінки в сім'ї досить чітко «розписано» традиціями і звичаями суспільства. Проте кожна сім'я проходить етап, який умовно можна назвати етапом «напрацювання власних правил». На цьому етапі неодмінно виникають суперечності, які вимагають відкритого обговорення. Цей етап буває в психологічному плані дуже складним для молодого подружжя, що вказує на важливість розвитку

емоційної зрілості подружжя, їх емоційної стійкості та емоційної компетентності [25].

Отже, у рамках теоретичного вивчення питання особистісної зрілості подружжя встановлено, що зрілість подружжя тісно пов'язана з особливостями зрілої особистісної структури кожного з подружжя. Особистісна зрілість визначається розвиненим почуттям відповідальності, потреби в турботі про інших людей, здатності до активної участі в житті суспільства та до ефективного використання своїх знань і здібностей, психологічної близькості з іншою людиною, конструктивного вирішення різних життєвих проблем на шляху до повноти самореалізації. Особистісна зрілість є невід'ємною складовою емоційної зрілості, що характеризується відкритістю емоційних переживань, усвідомленням особистих почуттів та їх прийняттям, розвиненою емоційною сферою та емоційною саморегуляцією, здатністю проявляти та виражати свої почуття, емоції та почуття адекватно та відповідно до особистого досвіду.

Встановлено, що особистісна зрілість подружньої пари проявляється психологічною підтримкою, терпимістю до недоліків іншого, вмінням пробачати, володінням психотехніками спілкування та саморегуляції, комунікативними вміннями, вміннями долати конфліктні ситуації, добродушністю у сварці, здатності членів сім'ї бути гнучкими, не зациклюватися на сімейних проблемах, активно брати участь у соціальній взаємодії, готові до прояву прагнення піклуватися, розвивати та виховувати дітей.

1.2. Психологічна характеристика сімей молодого та середнього подружнього віку

Сім'я є частиною соціальних змін і, як така, змінюється та трансформується в кроки з сучасними тенденціями суспільства. Тим самим сім'я є фундаментом розвитку моральних, психологічних і фізичних сил людини, сприяє або перешкоджає становленню її як соціальної одиниці. Сучасне суспільство зазнає значних змін у соціокультурному вимірі, що впливає на структуру та функціонування сім'ї. Дослідження змін у сімейній системі дозволяє адаптувати підходи до сімейної динаміки та підтримувати різноманітні типи сімей. Також отримані висновки дозволяють враховувати та реагувати на сучасні виклики та зміни у суспільстві, сприяючи розвитку ефективних інтервенцій та підтримки сімей у сучасному світі.

Згідно психологічному словнику поняття сім'ї описується як «... мала соціальна група, найважливіша форма організації в особистому житті, засноване на шлюбі та сімейному союзі відносини. Сім'я виражається у стосунках між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами та сестрами, іншими родичами, які проживають разом і сформувати спільне господарство на основі єдиного сімейного бюджету» [49].

Науковиця Л. Сердюк розглядає сім'ю як систему, де остання, проявляється як єдине ціле з притаманними їй специфічними особливостями розвитку та функціонування. Сімейна система є єдиним соціальним організмом, де нормативним є характеристика «сімейної диференціації», що кожен член сім'ї є самостійним і незалежним, а також може бути відхиленою від норми і проявляється «недиференційованою сімейною масою», коли відсутня чітка ієрархія ролей та злиття усіх внутрішніх процесів в сім'ї. У сімейній системі важлива роль виділяється диференціації та взаємозалежності різних підсистеми, кожна з яких є досить важливою у формуванні майбутнього сім'янина і служить моделлю для наслідування [37].

У сучасній психологічній науці існує велика кількість підходів до визначення поняття «сім'я». Нами було структуровано найбільш повні визначення даного феномену. У власних дослідженнях Г. Онищенко описує, що сім'я - це історично специфічна система взаємних відносин між подружжям, між батьками та дітьми. Сім'я, за Г. Онищенко, характеризується функціонуванням малої соціальної групи, члени яких пов'язані шлюбом і кровною спорідненістю зв'язків, спільним життям та взаємною моральною відповідальністю. Сім'я обумовлена соціальною необхідністю оскільки вона зумовлюється потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення [25].

Т. Демидова зазначає, що: «Сім'я – це спільність людей, яка заснована на сімейній діяльності, пов'язана шлюбно-батьківською спорідненістю, що здійснює відтворення населення та спадковість поколінь сім'ї, а також визначає соціалізацію дітей та підтримку всіх членів сім'ї» [6].

О. Морозова говорить про те що, сім'я - це природна група, в якій іноді виникають стереотипи поведінки. Ці стереотипи створюють структуру сім'ї, яка визначає її функціонування, окреслюючи коло можливих варіантів їх поведінки і спрощують або поглиблюють взаємодію між ними [21].

Як підкреслює М. Мушкевич, сім'я виступає осередком формування основ психологічного, фізичного, інтелектуального потенціалу людини, а також закладає основу для повноцінного фізичного, духовного та інтелектуального розвитку та благополуччя особистості.

Науковиця виокремлює п'ять найважливіших функцій сім'ї як цілісної системи, до яких належить:

1. Регулювання статевих стосунків. Побудова та впорядкування відповідальної системи поведінкових реакцій у формуванні міжособистісних, романтичних та інтимних стосунків.
2. Відтворення населення. Забезпечує налагодження системи зміни одного покоління іншим задля повноцінного функціонування

суспільства. Сім'я є гарантованим та інституціоналізованим засобом поповнення населення новими поколіннями.

3. Соціалізація. Центром первинної соціалізації людини виступає сім'я. Особистість у батьківській сімейній системі засвоює навички взаємодії, функціонування в суспільстві, засвоює життєвий досвід батьків, норми та цінності, соціальні ролі, та безпосередньо закладає основу для гармонійного розвитку дитини.
4. Турбота і захист. Сім'я забезпечує своїм членам турботу, захист і соціальну безпеку. Дітям потрібен не тільки дах над головою, їжа та одяг, а й їм також потрібна емоційна підтримка батька і матері.
5. Соціальне самовизначення. Засоби узаконення народження людини, його правове та соціальне визначення. Завдяки сім'ї людина отримує прізвище, ім'я та по батькові, право розпоряджатися спадщиною та житлом. Вона належить до того ж класу, етнічної та релігійної групи, що й родина її батьків. Це також визначає соціальний статус особистості [22].

В. Степико, спираючись на роботи Е. Ейдемільера та В. Юстицькіса описує фактори, які впливають на функціонування сім'ї, та поділяє їх на дві групи зовнішні та внутрішні:

- участь у сімейних взаєминах;
- прийняття норм, що існують у сім'ї та суспільстві;
- діяльність у домашньому господарстві і поза сім'єю;
- матеріальне забезпечення сім'ї; виховання дітей;
- вирішення сімейних проблем тощо.

В. Степико зазначає, що чим краще кожен учасник сімейної системи справляється із завданнями, які ставить перед ним сімейне життя, тим краще функціонує сім'я загалом. Кожен із факторів, що впливають на гармонійний чи дисгармонійний розвиток шлюбних взаємин, проявляється з різною силою залежно від стадій життєдіяльності сім'ї [39].

Психологічний аналіз сім'ї як малої соціальної групи, умови та механізми його функціонування передбачає також вивчення ціннісних орієнтацій подружжя (сімейні цінності), які є одним із регулюючих факторів подружніх відносин, визначає їх стосунки між собою, з дітьми тощо.

Сім'ю як одну із системних складових цінностей сучасних українців досліджувала М. Сурякова, яка говорить, що сімейні цінності українського суспільства представлені:

- Соціокультурними цінностями традиційної сім'ї, що виявляються у взаємодії на рівні шлюбу, батьківства та спорідненості. Вони ґрунтуються на принципах любові, співучасті, взаєморозумінні та інших аспектах, що породжують народження дітей, їхнє виховання та розвиток, а також задоволення різноманітних потреб кожного члена сім'ї, таких як матеріальні, побутові, статеві, захисні тощо.

- Особисті сімейні цінності та вибір індивідуальних конструкцій поведінки, що відповідають особистісним переконанням, виявляються у різноманітних проявах, включаючи інноваційні вирази [40].

Коли молоді люди вступають у шлюб, описує М. Терещенко, вони спільні за загальнолюдськими цінностями. Однак це не означає, що їхні ідеї та точки зору є ідентичними. Наприклад, індивідуальні особливості та життєвий досвід кожного можуть призводити до варіацій, які можуть значно різнитися. Тому різноманітності та конфлікти між молодими парами є природними та необхідними. Пройде значний час, поки відбудеться процес взаємної адаптації у сфері індивідуальних систем цінностей [41].

Подружжя в процесі сімейної взаємодії шукають та оновлюють свої моделі, але зазвичай стикаються з низкою труднощів: матеріальних, емоційних, психологічних, інтимних і моральних, подолання цього вимагає певних зусиль. Ступінь задоволеності шлюбом залежить від усвідомленості, бажання та потенційних можливостей поєднати свої ціннісні орієнтації з подібними уявленнями партнера.

Розвиток сім'ї відбувається поетапно, зі зростаючим ускладненням. С. Мінухін і Ч. Фішман називають періоди рівноваги й адаптації, коли здійснюється оволодіння відповідними навичками та завданнями. Існують періоди дисбалансу, які призводять до різкого переходу на нову, більш складну стадію, на якій виробляються нові завдання і навички.

Аналізуючи функціонування сімейної системи Р. Федоренко виділяє такі стадії сімейного життя: а) зовсім молода сім'я – до 4-х років; б) молода – від 5-ти до 9-ти років; в) середня – від 10-ти до 19-ти років; г) літня – від 20-ти років і більше [46].

М. Мушкевич, Р. Федоренко, Л. Магдисюк, Т. Дучимінська описують, що сім'ї поділяються за сімейним стажем подружжя, тим самим виділяють такі:

– Сім'я молодят. Це тільки що створена родина, що перебуває в «медовому періоді», який для різних людей триває по-різному. Така родина часто перебуває у стані ейфорії, де радісні мрії, надії та плани ще не розсіялися, часто відділені від реальності. Для них все ще попереду, і їм здається, що життя є простим і зрозумілим. Хоча перші труднощі можуть бути вже помітні, які легко подолати. Молодята відчувають впевненість, що разом вони можуть впоратися з будь-якими викликами.

– Молода сім'я представляє наступний етап розвитку сімейної системи, що може статися через півроку-рік або навіть раніше для тих, у кого «медовий період» скорочується. Цей період характеризується зіткненням із першими труднощами, які, хоча теоретично відомі, для них виявляються неочікуваними. Подружжя відкриває на власному досвіді, що кохання само по собі не є достатнім, і для того, щоб взаємини були успішними, потрібно проявляти більше доброти, розуміння, турботливості та тактовності. Деякі вчинки партнера можуть неприємно вражати та викликати розчарування, що призводить до спроб змінити його чи її поведінку. Розпочинається процес «притирання характерів», і подружжя починає отримувати від одного одного невеликі, але болючі виклики по самолюбству.

– Сім'я, яка чекає дитину. На цей ступінь піднімається молода сім'я, що очікує першу дитину. У цей час зазвичай змінюється дружина, невпізнаним стає і майбутній батько. Це як повернення найпершого періоду залицяння майбутнього подружжя, але вже на новому етапі. Турботливість молодого чоловіка в ставленні до жінки не знає меж. Звичайно, у деяких сім'ях буває й по-іншому, але в більшості родин чоловік робить саме так. І подібне ставлення потрібне в цей час майбутній матері та дитині.

– Сім'я середнього подружнього віку (від 3-х до 10-ти років спільного проживання). Це найбільш небезпечний, відповідальний період у житті сім'ї, оскільки саме в ці роки з'являються нудьга, одноманітність, стереотипність у взаєминах подружжя, вибухають конфлікти й на цей період припадає більшість розлучень у нашій державі.

– Сім'я старшого подружнього віку (10–20 років подружнього стажу). Морально-психологічне благополуччя подружжя на цьому етапі в більшості випадків залежить від багатства їхніх особистостей, взаємної поступливості, збігання потреб та інтересів.

– Літні подружні пари. Ця різноманітність сімей виникає після вступу в шлюб їхніх дітей, появи внуків. Подружжя входить у нові для себе ролі бабусь і дідусів, засвоює нові функції в сім'ї. Їхні інтереси все більше переключаються на внуків [23].

У процесі розвитку сім'ї відбувається зміна ієрархії і змісту функцій родини. Відповідно до досліджень, для молодого сім'ї особливо значущою є експресивна функція, тому зміщуються і цінності подружнього життя.

В. Мягер наводить дані, які засвідчують, що на перший план партнерами висуваються такі бажані якості партнера, як прояв взаєморозуміння, доброзичливості, готовності прийти на допомогу, емпатія. Автор вважає, що наявність у молодого подружжя цих якостей стає основною умовою успішності сімейних взаємин [24].

О. Цільмак зазначає, що молоде подружжя характеризується психологічною залежністю молодих людей від батьків шляхом спроб

керуватися установками своїх батьків, а не враховувати свої потреби та приймати власні рішення. Їхнє бажання створити власну, незалежну сім'ю може бути ускладнене цією залежністю. Ця психологічна залежність утримує дітей відчуттям небезпеки батьків, що спонукає останніх постійно контролювати та протидіяти (часто не повністю розуміючи мотиви опору) самостійності своїх дітей. Спроби контролю поглиблюють та ускладнюють психологічні проблеми дорослих дітей, включаючи внутрішні протиріччя між бажанням автономії та потребою в опіці в певних аспектах сімейного життя [31].

Розкриваючи психологічні особливості молодих сімей Л. Котлова описує, що у багатьох сім'ях у перший рік після укладення шлюбу стикаються з появою новонародженої дитини. Це змінює ролі подружжя, змушуючи їх адаптуватися до нового ритму життя, збільшених навантажень і обмежень у спільних розвагах тощо. Якщо ці завдання потрібно швидко вирішувати, а до цього додаються невирішені проблеми з попередніх етапів розвитку сім'ї, ситуація може стати стресором, вимагаючи швидких змін у сімейних відносинах [15].

К. Кравченко стверджує, що самоприйняття має важливий вплив на функціонування подружжя. Занадто низька самооцінка призведе до відсутності впевненості у своїх силах, у той час як підвищена самооцінка може змусити подружжя виконувати завдання, які просто виходять за межі їхніх можливостей, або навіть до прийняття позицій егоцентризму. Правильна самооцінка завжди буде пов'язана з самоприйняттям людини, яка знає свої сильні та слабкі сторони. Зріла людина живе в правді, поважаючи і цінуючи себе, не боячись бути відкинутим чи несхваленим. Така особистість у молодому подружжі не націлена на уявні цілі, усвідомлює свої прагнення і знає причини вчинених дій [17].

Дослідження В. Ткаченко показало, що молоді люди менше, ніж дорослі старшого віку, виказують хвилювань щодо догляду за дітьми, розглядаючи їх природно відповідною ознакою подружнього життя на етапі молодої сім'ї.

Також було встановлено, що вік, стаж сімейного життя є вагомими характеристиками функціонування та розвитку взаємовідносин у сім'ї. Однак, незалежно від віку батьківство впливає на розвиток сімейних взаємовідносин, та формується стадії життєвого циклу, відповідно до вікового розвитку дитини. Це співвідноситься із етапом молодого сім'ї та сім'ї в період експансії за класифікацією Д. Хейлі. Водночас було виявлено, що досвід догляд за дитиною посилює соціальну активність дорослих, знижуючи відчуття соціальної та культурної залежності та посилюючи просоціальну взаємодію [42].

Л. Котлова стверджує, що із зростанням стажу батьківства фокус уваги зміщується із партнера на власне «Я»: оцінку себе в категоріях поступливості, залежності, співчутливості та зниження консервативності (розширення сфери спілкування (зокрема, вербальної), зниження уникнення при спілкуванні й застосування ефективних копінг-стратегій а також посилення втечі в контакти як захисної стратегії спілкування. Виявлене посилення якостей подружньої взаємної поступливості та залежності може фіксувати процеси об'єднання навколо справи догляду за дитиною, що можна розглядати етапом групової динаміки як реакції на присутність певного подразника хронічної дії [15].

На основі опрацьованих вище джерел, можемо порівняти психологічні характеристики сімей молодого та середнього подружнього віку (див. таблицю 1.1.).

Отже, сім'ї молодого та середнього подружнього віку мають свої унікальні психологічні особливості, які визначають їхню динаміку та взаємини. Сім'ї молодого подружжя часто переживають стан ейфорії та позитивних емоцій. У них може бути великі надії на майбутнє, і їхні взаємини сповнені романтики та амбіцій. Молоде подружжя стикається із завданням адаптації до нового життя разом, враховуючи індивідуальність кожного партнера та побудовуючи свою сімейну ідентичність. Період молодого подружжя часто супроводжується переглядом та зміною ролей, які включають в себе батьківство, відповідальність та обов'язки в сім'ї.

**Порівняльна характеристика психологічних особливостей сімей
молодого та середнього подружнього віку**

Сім'я молодого подружнього віку	Сім'я середнього подружнього віку
<ul style="list-style-type: none"> ● Формування ідентичності: Молоді сім'ї часто стикаються із завданням формування власної ідентичності та встановлення ролей в сім'ї. Партнери можуть активно вивчати, як взаємодіяти як члени новоствореної сім'ї. ● Кар'єрна орієнтація: У молодого подружжя може бути акцент на кар'єрному розвитку, визначенні фінансових планів та створенні матеріальної бази для майбутнього. ● Освоєння батьківства: Якщо в сім'ї є діти, це може бути період освоєння батьківства. Партнери вивчають, як взаємодіяти та підтримувати одне одного у ролі батьків. ● Емоційна інтенсивність: Молоді подружжя можуть переживати значні емоційні випробування, пов'язані зі створенням нового життя разом, вирішенням проблем та встановленням здорового балансу. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Стабільність і розвиток: Сім'ї середнього віку, які успішно пройшли етап формування, зазвичай демонструють стабільність у відносинах і фокусуються на розвитку та досягненні спільних цілей. ● Зміни в кар'єрі та ролях: Партнери можуть зустрічатися з новими викликами в сфері кар'єри, змінами в соціальних ролях та пошуку балансу між сімейним та професійним життям. ● Підтримка підлітків: Якщо у сім'ї є діти, це може бути етап, коли партнери надають підтримку своїм підліткам у процесі їхнього особистісного розвитку та формування. ● Життєвий вибір та переосмислення цінностей: Середнє подружжя може переосмислювати свої цінності та здійснювати важливі вибори, такі як розширення сім'ї, переосмислення кар'єрних шляхів чи планування подальшого спільного майбутнього. ● Підтримка та розуміння: Особистості партнерів у середньому віці зазвичай стають більш зрілими, що сприяє більш глибокому розумінню та підтримці одне одного.

Також теоретично визначено, що сім'ї середнього подружнього віку, зазвичай, вже проходять через етап формування, і їхні відносини розвиваються в напрямку стабільності та різноманітності. Багато сімей середнього віку знаходяться на етапі виховання дітей. Це може впливати на розподіл обов'язків та вимагати від сім'ї додаткової організації та координації. Сім'ї середнього віку можуть переглядати свої цінності та пріоритети, зокрема, оскільки діти стають більш незалежними, і у сім'ї з'являється більше часу для особистих та сімейних інтересів. В цілому, сім'ї молодого та середнього подружнього віку проходять різні етапи розвитку з унікальними психологічними викликами та особливостями. Пізнання цих аспектів може допомогти сім'ям краще розуміти себе та свої відносини.

1.3. Особливості виникнення та способи вирішення сімейних конфліктів

Сімейні конфлікти можуть серйозно впливати на благополуччя сім'ї та її членів. Розуміння причин та динаміки конфліктів дозволяє розробляти ефективні стратегії їх вирішення та запобігання. Конфлікт у сімейній групі є результатом динамічних сил і енергії, які визначаються у різних проявах між членами через вербальне та невербальне спілкування. Взаємодія членів породжує безперервні конфлікти, весь час, тому існування конфлікту є абсолютно нормальним у сім'ї. Наявність певних суперечок і розбіжностей, є сигналом психологічного здоров'я. Інтенсивність конфлікту – це криза. У психологічній науці описано, що нормально виявляти кілька криз протягом тривалого сімейного життя. Проблема полягає в тому, щоб вирішити або допомогти вирішити кризу та гострі конфлікти, щоб уникнути розлучення або розпаду групи.

Звертаючись до психологічних словників, першочергово ми звернулись до розуміння визначення конфлікт, де описано що : «конфлікт (від лат. conflictus - зіткнення) зіткнення протилежних інтересів, поглядів; серйозна розбіжність, гостра суперечка» [29].

Так, як сімейні конфлікт частіше мають природу міжособистісних протистоянь, у інших психологічних словниках вказано, що конфлікт міжособистісний проявляється двома формами: конструктивною та неконструктивною. Неконструктивний міжособистісний конфлікт виникає, коли один з опонентів удається до морально засуджених методів боротьби, прагне психологічно пригнітити партнера, дискредитує та принижуючи його в очах оточуючих. Звичайно це викликає лютий опір іншої сторони, діалог супроводжується взаємними образами, вирішення проблеми стає неможливим, міжособистісні відносини руйнуються. Відповідно, конструктивний конфлікт: «...це конфлікт, що позитивно впливає на структуру, динаміку і результативність соціально-психологічних процесів, служить джерелом удосконалення і саморозвитку особистості» [49].

Р. Федоренко стверджує, конфліктні сім'ї характеризуються, коли у взаєминах чоловіка, жінки і дітей є сфери, у яких інтереси, потреби, наміри й бажання членів сім'ї приходять у зіткнення, породжуючи сильні й тривалі негативні емоційні стани. Шлюб може довгостроково зберігатися завдяки взаємним поступкам і компромісам, а також іншим зберігаючим його факторам [46].

О. Туриніна стверджує, що етапи життєвого циклу сім'ї, через які проходить сім'я, можуть спричинити конфлікт. Вони можуть включати аспекти навчання жити як нова пара, народження малюка, народження інших дітей, коли дитина йде до школи, дорослішає та формується як незалежна особистість. Також О. Туриніна вказує, що окрім нормативних подій у життєдіяльності сім'ї, сприяти конфліктам можуть також зміни в сімейній ситуації: розставання або розлучення, зміна житла, далекі поїздки на роботу, міждержавні поїздки на роботу, зміна фінансових обставин [45].

О. Цільмак описує, що сімейні конфлікти можуть виникати з різних причин, і їхні особливості можуть бути різноманітні, такі як:

- Комунікаційні проблеми. Недорозуміння, недостатня комунікація або неправильне сприйняття можуть стати причиною конфліктів. Наприклад, невміння висловлювати свої почуття чи непорозуміння інтерпретації повідомлень.
- Різниці в цінностях та переконаннях. Якщо члени сім'ї мають різні цінності, переконання або очікування, це може призводити до суперечок та конфліктів.
- Фінансові проблеми. Грошові питання часто стають джерелом суперечок. Відсутність згоди щодо витрат, борги, непорозуміння щодо фінансових цілей можуть призвести до напруги в сім'ї.
- Рольові конфлікти. Невизначені або конфліктні ролі в сім'ї, наприклад, непорозуміння щодо обов'язків чи очікувань, можуть стати джерелом конфліктів.
- Стресові ситуації. Стресори, такі як хвороба, втрата роботи, переїзд чи інші життєві труднощі, можуть збільшити напругу в сім'ї і призвести до конфліктів.
- Зміни в сімейному складі. Наприклад, шлюб, розлучення, народження нового члена сім'ї чи смерть рідного можуть викликати емоційні та психологічні виклики [31].

Кризова ситуація в родині може бути однією з причин виникнення інстесивних конфліктів у подружжі, та може призвести до психоемоційної напруги, справитися з якою дозволяють захисні механізми. Крім індивідуальних захисних механізмів, виділяють сімейні захисти. На думку М. Rogiewisz, порушення сімейної взаємодії може регулюватися трьома механізмами:

1) асиміляцією (зміна поведження родини як цілого відповідно до прийнятих норм);

2) адаптацією (зміна структури, позицій, ролей, взаємин усередині родини);

3) захистом. Перші два механізми є адаптивними; третій – дезадаптивний.

А. Руденко стверджує, що часто сімейні захисні механізми стають суттєвою причиною виникнення та підтримки невротичних поведінкових реакцій: стійкість сім'ї може перетворитися на ригідність, а взаємодія членів родини може стати патологічним, проявляючи залежність та обмеженість. Науковиця відзначає, що сімейні захисти не вирішують основних конфліктів, а лише сприяють зменшенню особистої напруги. Посилаючись на А. Мессера виділено такий перелік сімейних захистів:

1. Виділення «цапа-відбувайла». Цей механізм виникає переважно в тих сім'ях, де конфлікти та напруга між партнерами не можуть бути ефективно вирішені шляхом відкритого обговорення проблем у відносинах, оскільки це становить значну загрозу для одного з партнерів. Основною «цільовою» фігурою для цього механізму в родині є дитина, оскільки вона залежна від батьків і має обмежені адаптаційні засоби. При напружених та фруструючих ситуаціях батьки навіть неусвідомлено провокують у дитини неадекватну поведінку. В такий спосіб, дитина може відчувати себе винною за кризу в родині. Вибір конкретної дитини для цієї ролі не є випадковим. Здебільшого батьки призначають цю роль першій дитині, особливо, якщо конфлікт існує з самого початку шлюбу, або тій дитині, яка народилася в період формування конфлікту. Іноді це може бути дитина, яка схожа на матір одного з партнерів, з якою у цього партнера був конфлікт у дитинстві чи юнацькому віці.

2. Формування коаліції всередині родини.

3. Емоційні відходи. Конфлікти вирішуються через прийняття холодної чи байдужої установки на партнера. У цьому випадку партнер може шукати емоційні зв'язки поза сім'єю.

4. Залучення з метою підтримки сімейної рівноваги сторонньої людини (родича, друга, професійного консультанта і т.п.).

5. Ослаблення емоційних зв'язків у родині. Ця ситуація призводить до того, що потреба в емоційних зв'язках задовольняється поза сім'єю. Якщо ж таке поживлення внутрішньо-сімейних взаємин утруднено, то партнер починає усвідомлювати (вербалізувати) кризу в родині.

6. Зняття напруги в родині за допомогою агресивного поведіння. Це відбувається тоді, коли потреба в залежності залишається незадоволеною. Фрустрація потреби в залежності породжує гнів, що розряджається за допомогою агресії.

7. Відмова чи компроміс. Підтримка рівноваги досягається завдяки тому, що один з партнерів відмовляється від задоволення своїх потреб (в емоційних і сексуальних зв'язках).

8. Створення сімейних «міфів», які є способом патологічної адаптації партнерів. Сімейний міф може бути розглянутий як патологізуюча роль у сім'ї [33].

Аналізуючи сімейні конфлікти, З. Кісарчук стверджує, що фінансові проблеми є однією з головних причин сімейних конфліктів, які можуть призвести навіть до розлучення. Подружжя може почуватися приголомшеним сумою грошей, яку вони боргують, що впливає на їх спосіб витрачання. Іноді виникають конфлікти, коли чоловік і дружина не погоджуються щодо того, як, куди і коли витратити гроші. Деякі дружини, можуть бути більш фінансово спроможними в більшості сучасних сімей, і це призводить до конфлікту, коли чоловіки відчувають загрозу. Вони бачать, що їхні дружини марнотратні, а не шанобливі, перетворюючи їх на домашніх хлопців лише тому, що вони багато заробляють. Також може сприяти конфлікту в сім'ї довготривале безробіття одного з подружжя. Коли хтось тривалий час не працює, він або вона може відчувати тривогу, депресію або сором, і такі негативні емоції можуть підживлювати суперечки. З. Кісарчук описує, якщо один із батьків стає безробітним, це викликає власну форму стресу та конфлікту, оскільки фінанси скорочуються та виникає невизначеність щодо майбутнього [12].

О. Кляпець стверджує, що подружжя стикаються з сімейними конфліктами, коли час, відведений на роботу, перевищує час, який вони мають на сім'ю та інші види діяльності, такі як політичні, соціальні, культурні та дозвілля. Відповідно, батьки відкладають ці різноманітні види діяльності через прокрастинацію і в кінцевому підсумку повністю виключають їх зі свого життя. Науковець вважає, що багато форм зайнятості (будь то тимчасова, незалежна, штатна тощо) посилюють труднощі, які виникають у людей, намагаючись поєднати роботу та сім'ю, а також кар'єру, яка відповідає їхнім бажанням [13].

С. Бужинська досліджує вплив сімейних конфліктів на дитину, де описує, що багато дітей конфліктних або розлучених батьків відчують інтенсивні, короткочасні наслідки, які негативно впливають на їх успішність у школі; і деякі діти переносять довгострокові наслідки у своє доросле життя, що серйозно погіршує їхню здатність розвивати та підтримувати тривалі стосунки. Також науковиця аналізує роботи Ф. Перлза, який вважає, що діти, які переживають батьківський конфлікт, часто піддаються більшому ризику виникнення низки психологічних і поведінкових проблем. На підтвердження цього, Ф. Перлз визначив три основні негативні реакції, які діти мають на батьківський конфлікт, включаючи зниження емоційної безпеки, відчуття вини за деструктив у сім'ї та провини, а також поведінку ігнорування та уникнення. Емоційна безпека дитини у конфліктних сім'ях може порушуватись та знижуватись. Дітям потрібна емоційна турбота та безпека, щоб процвітати в навчальному та соціальному плані, але якщо цього не вистачає, це впливає на розвиток усього життя дитини. Психологічне середовище в домі між батьками створює відчуття безпеки, але коли між батьками виникають конфлікти, суперечки та напруженість, що фактично руйнує надійну мережу безпеки дітей, діти можуть звинувачувати себе в конфлікті [3].

А. Кравченко визначає деякі позитивні стратегії вирішення конфлікту, серед яких зосередження на сфері інтересів подружжя і згоди, замість незгоди

та опозиції, зосередження на співпраці замість контролю, прагнення залишатися позитивним. Науковиця зазначає, що слід уникати підходу до конфлікту з реактивним ставленням і наміром залишити за собою останнє слово. Натомість до сімейного конфлікту слід підходити з метою розуміння, вирішення та реагування, моделювання гнучкості серед інших [17].

Г. Ложкін виділяє декілька психологічних підходів та стратегій, які можуть допомогти вирішувати сімейні конфлікти:

- Активне слухання (емпатія). Спробуйте докладно вислухати свого партнера, демонструючи емпатію та розуміння. Це дозволяє відчувати, що ваша точка зору важлива, і сприяє покращенню взаєморозуміння.
- Неконфронтуюча комунікація. Використовуйте «Я-повідомлення» замість «Ти-звинувачень». Замість того, щоб вказувати на помилки партнера, виражайте свої почуття та думки, зазначаючи, як конкретна ситуація впливає на вас.
- Компроміс. Знаходьте спільні рішення, які задовольняють обидві сторони. Готовність до компромісу є ключем до успішного вирішення конфліктів.
- Розвиток навичок конфліктної розвідки. Навчіться розпізнавати та ефективно вирішувати конфлікти, намагаючись визначити корені проблеми та виробити стратегії її вирішення.
- Відкрита комунікація. Забезпечте відкриту, чесну та пряму комунікацію. Уникайте приховування почуттів та думок, що може призвести до більших проблем у майбутньому.
- Працюйте над розумінням індивідуальних потреб. Розберіться в потребах кожного партнера та визначте, як їх можна задовольнити в межах сімейних відносин.
- Спільне вирішення проблем. Дійдіть спільної домовленості про те, як розв'язати конфлікт, і дотримуйтеся цього рішення.
- Взаємна повага. Поважайте точку зору та права партнера. Уникайте критики та образ, спрямованих на особистість.

- Звертання до професійної допомоги. У випадках, коли конфлікти стають надто складними, звертання до сімейного психолога або консультанта може допомогти знайти конструктивні рішення.
- Створення позитивного середовища. Зосередьтеся на позитивних аспектах відносин і розвивайте спільні інтереси, щоб підтримати взаємне розуміння та близькість [20].

Отже, сімейні конфлікти є невід'ємною частиною життя будь-якої сім'ї та можуть виникати з різних причин, включаючи комунікаційні труднощі, різницю в цінностях, стресові ситуації та рольові конфлікти. Важливо розуміти, що конфлікти не завжди є негативними, адже вони можуть сприяти розвитку сімейних відносин та вирішенню проблем. Для успішного вирішення сімейних конфліктів важливо встановлювати ефективну комунікацію, шукати компроміс, звертатися до психологічної підтримки та взаємодіяти в рамках сімейної ради. Процес вирішення конфліктів може також сприяти покращенню розуміння та підтримки між членами сім'ї. Свідоме та конструктивне управління конфліктами є важливим елементом зміцнення сімейних відносин та сприяє створенню здорового та підтримуючого сімейного середовища.

1.4. Роль особистісної зрілості подружжя у вирішенні сімейних конфліктів

Факторами суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів слід розглядати аспекти суб'єктивного благополуччя кожного з партнерів, психофізіологічну сумісність шлюбних партнерів, рівень адаптації партнерів один до одного і до спільного життя загалом, якісне подружнє спілкування та взаємодію, психологічний клімат у діаді, синхронізація внутрішніх установок на близькі стосунки, узгодження позицій та дій партнерів у вирішенні конфліктів та стресових життєвих ситуацій, ефективність індивідуального і діадного копіngu в парі, спільне дозвілля як проведення часу за приємними заняттями і обмін позитивними невербальними сигналами, що викликають позитивні емоції та достатній рівень згуртованості подружжя.

I. Шаповал стверджує, що особистісна зрілість подружжя грає важливу роль у вирішенні сімейних конфліктів, оскільки вона визначає здатність партнерів адаптуватися до змін, ефективно взаємодіяти та розв'язувати труднощі. Деякі ключові аспекти цієї зрілості включають:

- Емоційна самостійність. Особистісно зрілі партнери здатні впоратися зі своїми емоціями, не перекладаючи відповідальність за них на іншого. Вони розуміють, як управляти своїми власними переживаннями, не перевантажуючи партнера своїми емоціями.
- Емпатія. Здатність відчувати і зрозуміти почуття партнера є ключовою для ефективної комунікації та вирішення конфліктів. Особистісно зрілі особи активно прагнуть розуміти позицію і потреби свого партнера.
- Комунікаційні навички. Зрілі партнери можуть чітко та ефективно висловлювати свої почуття та думки, слухати партнера та знаходити спільну мову в процесі обговорення. Вони уникатимуть агресивності та прагнутимуть до конструктивної комунікації.
- Гнучкість і толерантність. Особистісна зрілість дозволяє партнерам бути гнучкими у вирішенні проблем та толерантними до різних точок зору. Це сприяє взаємному розумінню та спільному пошуку компромісів.

- Здатність до саморозвитку. Зрілі партнери визнають важливість постійного особистісного розвитку. Вони відкриті для власних помилок та готові вчитися з конфліктних ситуацій, щоб поліпшити свої відносини.
- Взаємна повага та підтримка. Здатність поважати і підтримувати партнера є важливою. Зрілі особи демонструють взаємну повагу, навіть у важких ситуаціях, і володіють навичками підтримки одне одного.
- Здатність до компромісу. Особистісна зрілість включає готовність шукати компроміси в конфліктних ситуаціях. Зрілі партнери розуміють, що у відносинах важливо знаходити рішення, яке задовольняє обидві сторони.

Так науковиця доповнює, що особистісна зрілість подружжя є фундаментальним елементом для створення здорових та стійких відносин, де вони можуть ефективно вирішувати конфлікти та розвиватися разом [50].

О. Шевчишена пропонує систему факторів, які забезпечують високий ступінь прояву показників благополуччя шлюбно-подружніх відносин. Розроблена модель включає в себе два блоки характеристик: особистісні особливості кожного члена подружжя і їх співвідношення в обох; особливості міжподружньої взаємодії і спілкування [51].

У перший блок включені наступні особистісні характеристики подружжя такі як: високий рівень особистісної зрілості, сумісність подружжя за багатством внутрішнього життя; адекватність самооцінки кожного, узгодженість самооцінок один одного; інтегральні соціально-психологічні характеристики особистості (інтернальність, самоповага, самоприйняття, активність як здатність ініціювати зміни в сімейних відносинах і у власному «Я»; особистісна диференційованість); узгодженість особливостей ціннісно-сміслової сфери особистості подружжя (у тому числі домінуючих потреб, життєвих та сімейних цінностей); толерантність до індивідуальних розходжень з партнером; соціально-психологічна компетентність (комунікативний потенціал) подружжя (соціальний інтелект, соціально-

психологічна адаптивність, вміння впоратися з повсякденним стресом і з важкими життєвими ситуаціями, здатність до децентрації, вміння дотримувати оптимальну дистанцію в спілкуванні, здатність до співпереживання, рефлексивні здібності, здібності і готовність до взаємодії з партнером, наявність навичок міжособистісного спілкування, схильність до кооперації і співробітництва, здатність вибирати адекватний тип поведінки в залежності від ситуації, здатність до встановлення контактів); готовність дарувати і приймати прощення.

Згідно моделі О. Шевчишеної другий блок утворюють такі особливості міжособистісного спілкування та взаємодії подружжя як взаємна допомога в особистісному зростанні; взаємна спрямованість на особистісну ідентифікацію з партнером; взаємне емоційне прийняття (любов як взаємна повага, турбота, відповідальність, розуміння один одного); емоційна теплота ставлення до партнера); дотримання оптимальної дистанції в спілкуванні (забезпечення особистісної свободи, взаємної автономії подружжя, узгодженість психологічної близькості та віддаленості); можливість саморозкриття у спілкуванні; взаємне підтвердження і підтримка особистісної ідентичності подружжя; легкість спілкування; узгодженість особливостей взаємодії; ступінь задоволення значущих потреб один одного; створення сімейної субкультури [51].

А. Чхайдзе описує, що небезпека прояву агресії як провідного способу вирішення конфлікту є проявом незрілості подружжя. Зазвичай, пориви гніву полягають в тому, щоб довести те, що члени подружжя праві, і бажають виграти суперечку будь-якою ціною. Знайти мирне вирішення може бути важко, якщо не неможливо, якщо обидві сторони вперто тримаються свого. Допоможе, якщо всі як сім'я вирішили спробувати вислухати один одного та домовитись, тоді це буде проявом вищої подружньої зрілості [48].

О. Туриніна аналізуючи сімейні конфлікти та зрілість подружжя пропонує психологічні рекомендації у вирішенні конфліктів:

- Подумайте, чи варто боротися за проблему.

- Спробуйте відокремити проблему від людини.
- Спробуйте спочатку охолонути, якщо ви занадто злі, щоб говорити спокійно.
- Майте на увазі, що ідея полягає в тому, щоб вирішити конфлікт, а не перемогти в суперечці.
- Пам'ятайте, що інша сторона не зобов'язана завжди у всьому погоджуватися з вами.
- Визначте проблему та дотримуйтесь теми.
- Поважайте точку зору іншої людини, будучи уважним та слухаючи.
- Говоріть чітко та аргументовано.
- Спробуйте знайти точки дотику [45].

В. Мягер вивчав особливості сімейної психотерапії та спеціалізується на вирішенні сімейних конфліктів, звертаючи основну увагу на подружню особистісну зрілість. Тим сами він описує кілька стратегій, які можуть допомогти зменшити напругу, сформувані більшу відповідальність у вирішенні протиріч, під час сімейних зустрічей з психологом-консультантом:

1. Моделювання емоційної реактивності. Подружжя дуже чутливе до сигналів, які ми сприймаємо від інших, особливо під час конфліктів з близькими. Погляд, поза тіла, фізична близькість або тон голосу часто сприймаються як загроза і таким чином викликають негайну емоційну реакцію, що призводить до конфлікту. Щоб модулювати реактивність, психолог-консультант може попросити, щоб кожен учасник звертався безпосередньо до нього, мінімізуючи взаємодію між членами сім'ї. Вислухавши одного з членів сім'ї та поставивши запитання, щоб дізнатися його або її думку, консультант переходить до іншого члена сім'ї та робить те саме, створюючи діалог один за одним між консультантом і сім'єю. Вислухавши різних членів сім'ї, консультант запитує інших, про що вони думали, коли слухали першу особу. Така структура дозволяє особі, яка звертається безпосередньо до консультанта, говорити якомога чіткіше; і в той же час це дозволяє слухачам робити це, не турбуючись про надання негайної

відповіді, дозволяючи їм продовжувати розмірковувати над тим, про що йдеться.

2. *Змінення фокусу уваги.* Коли тема викликає надто велику напругу, починають проявлятися характеристики реагування, такі як пошук людей, яких можна звинуватити, підвищення голосу, незацікавленість у розмові або «тунельне бачення». Коли ця точка досягнута, рекомендується на кілька хвилин змінити фокус уваги. Це можна зробити, ставлячи запитання про аспекти, пов'язані з темою, але з меншим емоційним зарядом. Ця техніка дозволяє людям регулювати рівень тривоги та повертатися до справи з більшим спокоєм.

3. *Підтримка широкого бачення проблеми.* Коли емоції домінують над станом розуму, складна реальність має тенденцію спрощуватися. Спрощення – це механізм, який допомагає швидко приймати рішення, особливо в небезпечних ситуаціях (реальних чи уявних), але ця стратегія не дозволяє розглядати різні фактори одночасно. Консультант, ставлячи широкі запитання, запрошує членів сім'ї поглянути на ситуацію ширше, дозволяючи їм розглянути кілька аспектів проблеми, що обговорюється. Такі питання, як: «Як виникла проблема, в якому контексті? Хто причетний до справи? Який вплив одного рішення проти іншого на інших членів сім'ї?» Ці запитання спонукають членів сім'ї зосередитися на розумінні проблеми, яку потрібно вирішити з більшою ясністю, і усунути себе від моменту активної суперечки.

4. *Зосередження на фактах.* Коли сприйняття людьми реальності змінюється, вони стають більш суб'єктивними і, як такі, більш сприятливими для породження конфліктів. Якщо консультант може зосередитися на фактах більше, ніж на інтерпретаціях фактів - наприклад, на намірах, мотиваціях і припущеннях - об'єктивність, необхідна для обговорення делікатних тем, полегшується.

5. *Розпізнавати емоції, але не концентруватися на них.* Емоції є хорошим джерелом інформації про те, що відбувається в свідомості людини та в її стосунках. З одного боку, їх ігнорування лише посилює роздратування, а з

іншого боку, концентрація на емоціях призводить до їх загострення. Важливо визначити емоції в сім'ї та дати можливість кожному висловити їх. Так само важливо переконатися, що людина не загубиться у своєму емоційному світі, а збереже активні інтелектуальні функції. Наприклад, консультант може сказати: «Я бачу, що вам було важко, ви не відчуваєте вдячності за роботу, яку ви зробили для бізнесу. Коли ви почали це відчувати?» або «Ви відчуваєте гнів, тому що вважаєте те, що сталося є несправедливим. Хто ще в родині злиться?».

8. *Сприяти індивідуальності.* Ця рекомендація може здатися суперечною досягненню консенсусу, але це не так. Розмова, у якій люди можуть висловити власний голос і яка дозволяє співіснувати різним точкам зору, є першим кроком до досягнення консенсусу, розпізнають і підтверджують досвід людини, одночасно спонукаючи до продовження продуктивної розмови дослідження.

6. *Виявляйте інтерес до ситуації і до сім'ї.* Справжня цікавість з боку консультанта спонукає членів сім'ї перейти від розчарування до зацікавленості, що сприяє активізації інтелектуальних здібностей, що сприяють вирішенню проблеми. Якщо консультант виявляє інтерес до розуміння того, як виникають розбіжності, на що вони відповідають, з чого вони складаються, куди веде одне рішення проти іншого тощо, наголос одного члена сім'ї на спробі повернути іншого до певного точка зору втрачається, і увага повертається до отримання більшого розуміння теми, що змінює тон зустрічі та робить її більш продуктивною.

7. *Пам'ятайте про цілі сім'ї.* Під час сімейної зустрічі, якщо консультант помічає, що розмова починає відхилятися і виникає конфлікт, один із способів повернутися до більш продуктивного діалогу - це згадати цілі сім'ї та зустрічі. Посилання на цілі, які їх об'єднали, є швидким способом відновити більш конструктивний напрям [24].

Отже, особистісна зрілість подружжя виявляється ключовим чинником у вирішенні конфліктів в сімейних стосунках. Висока рівень зрілості сприяє

конструктивному спілкуванню, взаєморозумінню та здатності ефективно вирішувати конфліктні ситуації. Особистісна зрілість подружжя сприяє більшій емоційній стабільності, співчуттю, розширює систему комунікаційних навичок у ситуаціях протистоянь, зрілі партнери можуть чітко та ефективно висловлювати свої почуття та думки, слухати партнера та знаходити спільну мову в процесі обговорення. Вони уникатимуть агресивності та прагнутимуть до конструктивної комунікації. Особистісна зрілість дозволяє партнерам бути гнучкими у вирішенні проблем та толерантними до різних точок зору. Особистісна зрілість включає готовність шукати компроміси в конфліктних ситуаціях. Зрілі партнери розуміють, що у відносинах важливо знаходити рішення, яке задовольняє обидві сторони.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБІРКИ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Емпірична частина присвячена дослідженню особливостей прояву особистісної зрілості подружжя та способів вирішення сімейних конфліктів у молодій сім'ї та сім'ї середнього подружнього віку. У ході емпіричного дослідження ми орієнтувались на роботи Р. Федоренко, М. Мушкевич, Л. Магдисюк [23], у яких вказано, що молодою сім'єю вважається подружжя від 1 року до 3-х років спільного подружнього життя, а сім'єю середнього подружнього віку подружжя від 3-х до 10-ти років спільного подружнього життя.

Для реалізації порівняльно-діагностичного та статистичного дослідження нами було сформовано дві досліджувані групи. *Першу групу* склали особи, які перебувають у подружжі тривалістю від 1 року до 3-х років подружнього життя, відповідно є представниками молодої сім'ї – 14 пар. Середній вік досліджуваних у першій групі склав 24 роки. *Другу групу* склали особи, які перебувають у подружжі від 3-х до 10-ти років подружнього життя, і є представниками сім'ї середнього подружнього віку – 12 пар. Вік досліджуваних варіюється від 27 до 33 років. Важливо зазначити, що дослідження проводилось з парами, які перебувають у подружжі. Участь у констатуючому експерименті брали обоє партнерів.

Більш докладно інформація про кожен групу ілюстровано нижче.

Таблиця 2.1.

	Середній вік сімейного стажу	Наявність дітей	
		Немає	58%
Досліджувані першої групи. Молода сім'я n = 28 осіб (14 пар)	2,2 роки	Малолітні діти	42%
		Немає	25%
Досліджувані другої групи. Сім'я середнього подружнього віку. n = 24 особи (12 пар)	7 років	Малолітні діти	75%
		Немає	

Отже, відзначимо, що вибірку дослідження склали подружні пари, що мають різний за тривалістю шлюбний та сімейний досвід, що вказує на репрезентативність досліджуваної вибірки.

Емпіричне дослідження проводилося у травні-червні 2023 року. Процедура передбачала заповнення бланків звичайного зразка та електронних, створених за допомогою платформи Google Forms.

Для реалізації мети та завдання емпіричного дослідження, дослідити та виявити взаємозалежність особистісної зрілості подружжя з способами вирішення сімейних конфліктів у подружжі, нами були використані наступні емпіричні методи: тестування, зокрема психодіагностичні методики: «Опитувальник особистісної зрілості» (О. Штепи); «Методика вивчення его-станів» (Г. Партико та Г. Кучерява); Методика «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» (Ю. Альшина, Л. Гозман, О. Дубровська); «Діагностика схильності до конфліктної поведінки» К. Томаса (адаптація Н. Задорожньої).

Методика «Опитувальник особистісної зрілості» (О. Штепи) [52]

Для дослідження рівня особистісної зрілості респондентам був запропонований опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) О. Штепи. Який спрямований на виявлення 10 особистісних рис, котрі слугують основними критеріями особистісного зростання людини. Використовуючи 10 шкал: свідомо відповідальність, децентрація, вищі глибини переживання, життєва філософія, толерантність (повага, стійкість, терпимість), автономність, тобто незалежність від чинників, контактність, як властивість до взаємодії з іншими, самоприйняття, риса яка проявляється цілісному розумінні себе, креативність, тобто новотворення, синергічність. ОЗО передбачений для осіб, віковий діапазон, яких становить від 15 років, й на проходження якого виділяється 25-30 хв.

Авторка опитувальника Олена Штепа виділила 85 структурованих

тверджень, одне з яких, а саме 85 твердження має проєктивний, творчо-розвиваючий характер для респондентів.

Інструкція: Вам буде запропоновано опитувальник, питання якого стосуються деяких рис Вашої особистості, здібностей, ставлення до різних життєвих ситуацій. На кожне з наступних тверджень у бланку для відповідей дайте відповідь «так», якщо Ви з ним згодні, і «ні» якщо не згодні.

Нами було використано для організації й проведення емпіричного дослідження із даного опитувальника 84 стандартизованих тестів, котрі оцінюються стенами (1 – 10).

Визначається рівень особистісної зрілості за методикою у наступних рівнях: високий рівень – риси відповідальність, життєва філософія, креативність, автономність виражені на високому рівні (8–10 стени), решта рис – на середньому рівні, необхідний рівень – риси життєва філософія та автономність виражені на середньому рівні (4–7 стени), решта рис – на середньому рівні, імовірно, є риси, що характеризуються низьким рівнем вираженості (1–3 стени), критичний рівень – риси життєва філософія та автономність виражені на низькому рівні (1–3 стени), решта рис – на середньому рівні, імовірно, є риси, що характеризуються низьким рівнем вираженості (1–3 стени).

Методика вивчення его-станів (Г. Партико та Г. Кучерява) [32]

Обрана методика спрямована на дослідження его- станів особистості, які описав і виділив у власних теоріях Е. Берн. Теорія трансактного аналізу Е. Берна виходить з того, що транзакція - одиниця акту спілкування, протягом якої співрозмовники знаходяться в одному з трьох станів «Я»: «батько», «дорослий», «дитина». Зрілість людини проявляється в здатності гнучко застосовувати різні форми поведінки в залежності від її цілей і життєвих обставин. Самоконтроль і гнучкість допомагають їй вчасно повернутися в «дорослий» стан , що, власне і відрізняє зрілу особистість від молодой, нехай

навіть дорослого віку. Науковці Г. Партико та Г. Кучерява модифікували та адаптували запропоновану методику Е. Берном до українського суспільства, для визначення ключових формул комбінації Его-станів.

Методика вміщує 21 твердження, яке необхідно оцінити від 1 до 10 наскільки характерна людині описана поведінка у різних життєвих обставинах.

Інструкція. Оцініть кожне висловлювання в балах від 0 до 10. Результати записуйте у клітинках ліворуч від твердження.

Відповідно отриманим результатам методика діагностує формулу особистісних соціальних ролей досліджуваного та дає наступну інтерпретацію:

Формула ЗБД (Зріла особистість – Батько – Дитина) - у вас розвинене почуття відповідальності, ви помірно імпульсивні і не схильні до повчань. Вам можна побажати зберегти ці якості й надалі. Его стани допоможуть у будь-якій справі, пов'язаній із спілкуванням, колективною працею, творчістю. **Якщо Б** (Батько) на першому місці – це свідчить про категоричність та самовпевненість.

Формула БДЗ (Батько – Дитина – Зріла особистість) - може ускладнити життя тому, для кого вона характерна. «Батько» з дитячою прямоотою та безпосередністю «ріже» щирю правду, ні в чому не сумніваючись і не думаючи про наслідки. Але й тут немає причин засмучуватися. Якщо вас не приваблюють організаторська робота, галасливі компанії й ви віддаєте перевагу роботі наодинці з книжкою, то все гаразд.

Д на першому місці – свідчить про життєву організацію почуттями і виконання своїх, особливих функції, не властиві двом іншим складовим особистості та виходить на перший план, коли людина не відчуває достатньо сил для самостійного вирішення проблем і не здатна подолати труднощі чи/і протистояти тиску іншої людини. Дитяче Я і «відповідає» за творчість, оригінальність, розрядку напруги, отримання необхідних для нормальної життєдіяльності вражень.

**Методика «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях»
(Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубровська) [23]**

Методика представляє собою тест- опитувальник, який містить опис 32 ситуацій подружньої взаємодії, які носять конфліктний характер. Як відповідь респондентам пропонується шкала можливих реакцій на певну ситуацію, в яку закладено дві ознаки: активність чи пасивність реакції і згоду або незгоду з партнером (стороною в конфлікті). Вивчення конфліктів у подружніх парах дозволило авторам методики виділити 8 сфер, в яких найчастіше відбуваються сутички:

- Проблеми відносин з родичами і друзями
- Питання, пов'язані з вихованням дітей
- Прояв прагнення до автономії
- Порухення рольових очікувань
- Неузгодженість норм поведінки
- Прояв домінування одним із подружжя
- Прояв ревності
- Розбіжності у ставленні до грошей

Результати досліджень отримують шляхом розрахунку загального значення (середнє арифметичне по кожному блоку).

Значення індексів змінюються від -2 до 2. Негативне значення індексу говорить про негативну реакцію респондента в конфліктних ситуаціях, позитивні - про позитивні реакції. Значення, близькі до 1 (або до -1) підкреслюють пасивний характер поведінки при сімейних непорозуміннях, а близькі до 2 (або до -2) говорять про активну позицію в даній ситуації.

Отримані результати дають можливість говорити і про загальний рівень конфліктності в парі. Чим ближче значення загального індексу до -2, тим більше конфліктний характер носить взаємодія подружжя.

Методика «Діагностика схильності до конфліктної поведінки К. Томаса» (адаптація Н. Задорожньої) [38]

Запропонована методика дозволяє діагностувати переважаючий спосіб поведінки людини в конфліктних ситуаціях. Методика була запропонована психологом К.Томасом спираючись на власну модель регулювання конфліктів. Для опису типів поведінки людей в конфліктних ситуаціях, К.Томас запропонував двовимірну модель регулювання конфліктів, основними вимірами в якій є кооперація (пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених до конфлікту) і напористість (для якої характерний акцент на захисті власних інтересів).

Методика вміщує 30 пар можливих варіантів вирішення конфліктів, з яких досліджуваному необхідно обрати найближчий та прийнятний для нього особисто у вирішенні конфліктів.

Інструкція. У кожній з поданих пар виберіть те судження, яке є найбільш типовим для вашої поведінки. Відведений час — не більш 15-20 хвилин.

Відповідно до отриманих результатів, ситуації аналізуються за двома вимірами орієнтацій вирішення конфліктів, і виділяються наступні способи регулювання конфліктів:

- 1) змагання (конкуренція) як прагнення досягти своїх інтересів на шкоду іншому;
- 2) пристосування — на противагу суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради іншого;
- 3) компроміс – це угода або рішення, досягнуте між двома або більше сторонами, які мають різні погляди, інтереси або цілі. Компроміс передбачає, що кожна сторона йде на поступки, щоб знайти спільну мову і досягти взаємовигідного результату.
- 4) уникнення — відсутність як прагнення до кооперації, так і тенденції до досягнення власних цілей;
- 5) співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ПОДРУЖЖЯ У ВИРШЕННІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Порівняльний аналіз особливостей прояву особистісної зрілості подружжя серед сімей молодого та середнього подружнього віку

На першому етапі емпіричного дослідження ми вивчали особливості прояву особистісної зрілості осіб, які перебувають у молодій сім'ї та сім'ї середнього подружнього віку. Задля реалізації поставленого завдання ми використовували діагностичну методику **«Опитувальник особистісної зрілості» (О. Штепи)**.

Відповідно до отриманих результатів, які наведені у таблиці 3.1., ми спостерігаємо, що середні показники компонентів особистісної зрілості за шкалами «відповідальність», «глибинні переживання», «життєва філософія», «автономність» вищі в групі сімей середнього подружнього віку, а ніж серед досліджуваних молодих сімей. Натомість, у групі представників молоді сім'ї показники за шкалами «толерантність», «самосприйняття» та «контактність» вищі, ніж у групі сімей середнього подружнього віку.

Такі результати вказують на те, що особи з сімей середнього подружнього віку характеризуються здатністю досвідчувати життєві контакти, проявляти зацікавленість, виявляти активний інтерес до життя, застосовувати у життєдіяльності набутий досвід. У соціальній взаємодії особи з сімей середнього подружнього віку проявляють вищий показник людяності, любові, уваги та поваги до особистості, здатні створювати і підтримувати теплі стосунки з іншими людьми більше ніж особи з молодих сімей. Пари середнього подружнього віку схильні частіше спиратися на досвід, справлятися зі життєвими труднощами, невизначеністю й вміють управляти ними, як правило більш стримані, консервативні та обережні. Здатні приймати життєві негаразди і навчаються з цього, рухаючись далі, натомість у парах молоді сім'ї цей процес знаходиться на стадії становлення і формування.

Таблиця 3.1.

**Порівняння прояву компонентів особистісної зрілості серед сімей
молодого та середнього подружнього віку**

	Показник	Молоді сім'ї	Ранг	Сім'ї середнього подружнього віку	Ранг
1.	Відповідальність	6,22	4	8,2	3
2.	Децентрація	5,62	5	5,9	5
3.	Глибинність переживань	7,22	1	9,0	1
4.	Життєва філософія	4,53	9	8,3	2
5.	Толерантність	6,33	3	5,1	7
6.	Автономність	5,20	7	7,4	4
7.	Контактність	5,41	6	4,8	8
8.	Самоприйняття	6,52	2	4,6	9
9.	Креативність	3,51	10	5,1	7
10.	Синергічність	4,73	8	5,6	6

Виявлено, що показники осіб, що перебувають у молодій сім'ї, свідчать про складність у користуванні власним потенціалом, особистостям характерно цінувати, правила та норми, проявляють нестійкі принципи, можливий не цілісний рівень психологічної культури, що характеризується труднощами уявлень про самого себе і морально-психологічних компонентів.

Аналізуючи загальний показник особистісної зрілості, на рис. 3.1. видно, що у групі представників молодого віку: 32% осіб мають низький, 47% середній та 21% високий рівень особистісної зрілості, також у групі сімей середнього подружнього віку діагностовано інші показники: 29% респондентів демонструють низький, 25% середній та 46% високий рівень особистісної

зрілості. Це свідчить, про те що особи з сімей середнього подружнього віку більше усвідомлюють себе як суб'єкта особистого життя, більш відповідальні в різних сферах діяльності, самостійні, проявляють вищу емоційну зрілість, самореалізуються, адекватно самостверджуються аніж особи з молодих сімей.

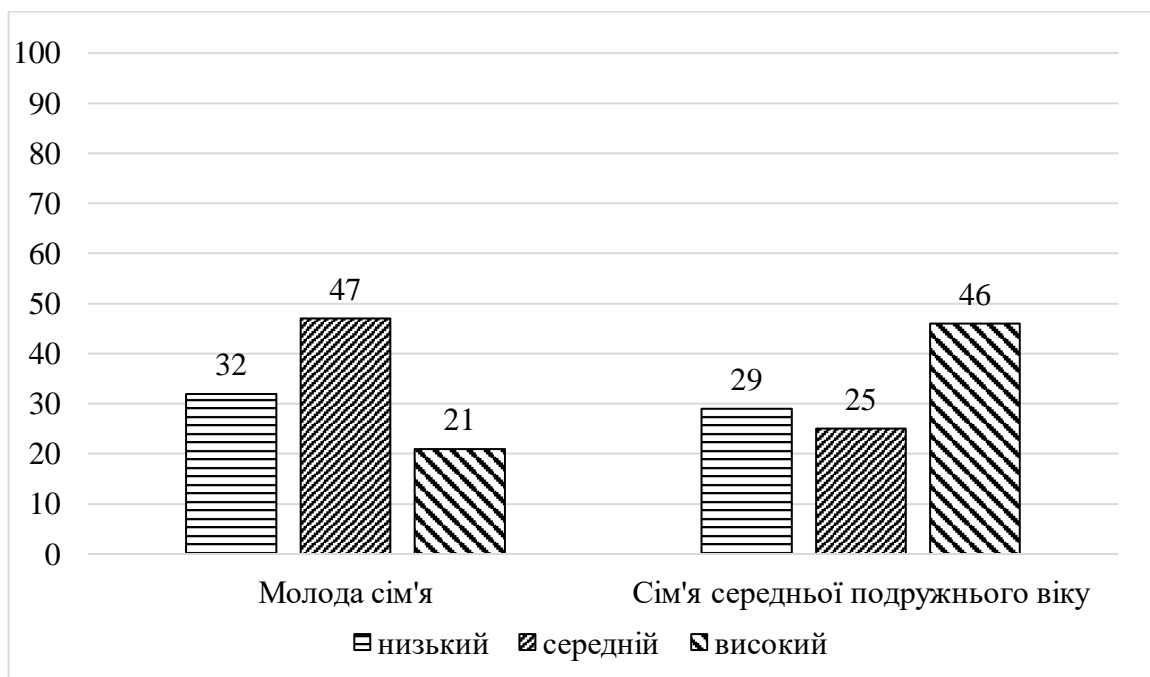

Рис. 3.1. Рівень прояву загального показника особистісної зрілості серед сімей молодого та середнього подружнього віку (у %)

На наступному етапі нашого дослідження ми вивчали особливості функціонування особистісної структури досліджуваних, у якій проявляється здатності особи гнучко застосовувати різні форми поведінки, перебувати у відповідальному стані «Я» в залежності від її цілей і життєвих обставин.

Реалізуючи поставлену мету даного етапу діагностичного дослідження ми орієнтувались на теорію трансактного аналізу Е. Берна, яка виходить з того, що транзакція - одиниця акту спілкування, протягом якої співрозмовники знаходяться в одному з трьох станів «Я». У процесі взаємодії можуть в тій чи іншій мірі проявлятися такі стани людини як «батько», «дорослий», «дитина», тим самим самоконтроль і гнучкість допомагають їй вчасно повернутися в «дорослий» стан, що, власне і відрізняє зрілу особистість від незрілої, нехай

навіть дорослого віку. За для цього, ми використали **методику вивчення его-станів (Г. Партико та Г. Кучерявої)**.

Згідно даним, які наведені на рис. 3.2., ми спостерігаємо широту комбінацій функціонування его станів серед досліджуваних груп. Діагностовано, що 40% осіб у молодих сім'ях проявляють комбінацію его станів «Зріла особистість – Батько – Дитина», 28% респондентів «Батько – Зріла особистість – Дитина» та 32% мають «Дитина – Батько – Зріла особистість». У групі осіб сімей середнього подружнього віку спостерігаються інші тенденції, так у 42% осіб проявляється формула «Батько – Зріла особистість – Дитина», у 33% мають комбінацію его станів «Зріла особистість – Батько – Дитина», і решта 25% демонструють формулу «Дитина – Батько – Зріла особистість».

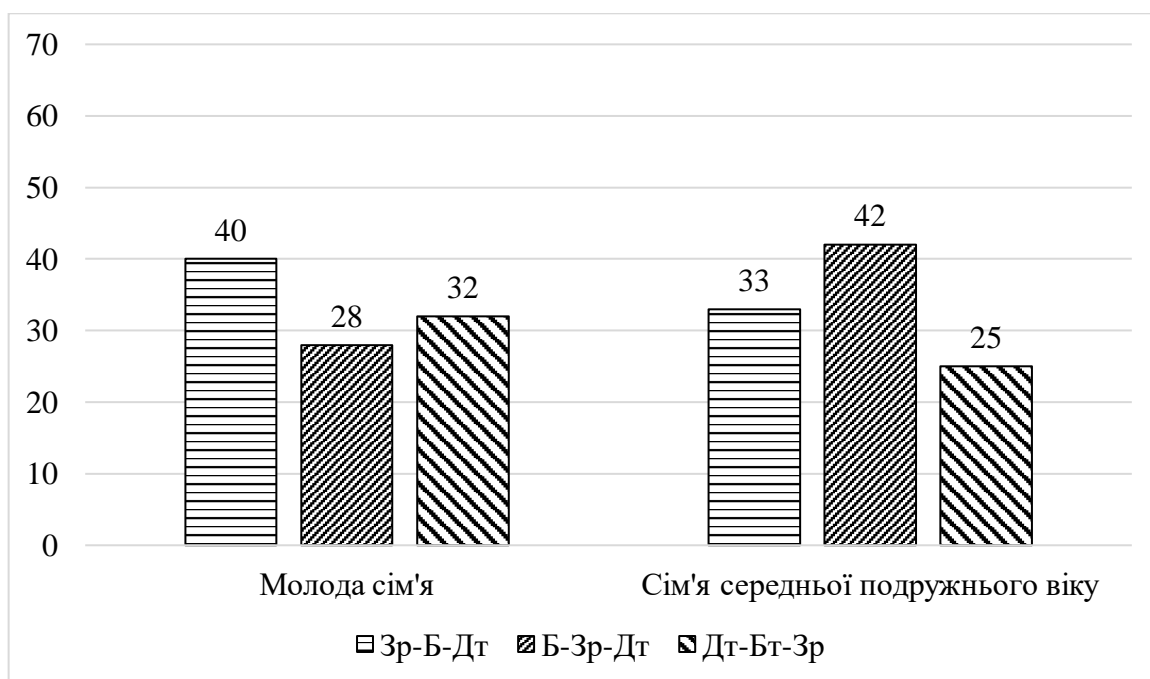

Рис. 3.2. Рівень прояву его станів осіб які перебувають у молодих сім'ях та сім'ях середнього подружнього віку (у %)

Виходячи з даних вище можна припускати, що у парах молоді сім'ї вище розвинене почуття відповідальності, вони помірно імпульсивні і не схильні до повчань, частіше сприймають і переробляють логічну складову інформації, приймають рішення переважно обдуманно і без емоцій, перевіряючи їх

реальність. Цікавим спостерігається тенденція в групі пар середнього подружнього віку, високі показники Батьківського Я, що складається з правил поведінки і норм, дозволяє індивіду успішно орієнтуватися в стандартних ситуаціях, включає корисні, перевірені стереотипи поведінки, звільняючи свідомість від завантаженості простими, повсякденними завданнями. Крім того, Батьківське Я забезпечує успіх в ситуаціях дефіциту часу на роздуми, аналіз, почерговий розгляд можливостей поведінки. Можна припустити, що такі результати викликані тим, що більша частка пар середнього подружнього віку має власних малолітніх дітей, що провокує часте включення батьківського его-стану.

Отже, на основі проведеного аналізу встановлено, що середні показники компонентів особистісної зрілості за шкалами «відповідальність», «глибинні переживання», «життєва філософія», «автономність» вищі в групі сімей середнього подружнього віку, а ніж серед досліджуваних молодих сімей. Натомість, у групі представників молоді сім'ї показники за шкалами «толерантність», «самосприйняття» та «контактність» вищі, ніж у групі сімей середнього подружнього віку. Це вказує на те, що особи з сімей середнього подружнього віку характеризуються здатністю будувати досвідчені життєві контакти, проявляти зацікавленість, виявляти активний інтерес до життя, застосовувати у життєдіяльності набутий досвід. В соціальній взаємодії особи з сімей середнього подружнього віку проявляють вищий показник людяності, любові, уваги та поваги до особистості, здатні створювати і підтримувати теплі стосунки з іншими людьми більше ніж особи з молодих сімей. Пари середнього подружнього віку схильні частіше спиратися на досвід, справлятися зі змінами та невизначеністю й керувати ними, як правило більш стримані, консервативні та обережні.

Виявлено, що у парах молоді сім'ї вище розвинене почуття відповідальності, вони помірно імпульсивні і не схильні до повчань, частіше сприймають і переробляють логічну складову інформації, приймають рішення переважно обдумані і без емоцій, перевіряючи їх реальність. Існує тенденція

в групі пар середнього подружнього віку, високі показники Батьківського Я, припускаємо, що це пов'язано з наявністю власних малолітніх дітей, що провокує часте включення батьківського еґо-стану.

3.2. Порівняльний аналіз конфліктної поведінки та способів вирішення сімейних конфліктів серед сімей молодого та середнього подружнього віку

Спираючись на логіку подальшого дослідження, наступним завданням постало вивчення особливостей прояву сімейних конфліктів у молодих сімей та сімей середнього подружнього віку. Спочатку ми дослідили характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях. Для реалізації поставленого завдання ми застосували **методику «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубровська).**

Порівнюючи середні показники за шкалами «Прояв автономії одним із подружжя», «Виховання дітей» та «Ставлення до родичів та друзів», нами визначено, що в групі сімей середнього подружнього віку значення знаходяться у діапазоні активних позитивних реакцій, натомість молоді сім'ї демонструють зворотню тенденцію до негативного або пасивного характеру поведінки під час сімейних непорозумінь. Також на рис.3.3. визначено, що найчастотнішими причинами конфліктів у сім'ях середнього подружнього віку виявилися конфлікти, що мають підґрунтя питань виховання дитини (60% випадків), натомість у групі сімей молодого подружнього віку природа конфліктів має основу питань власної автономії, незалежності (55% випадків). Це свідчить про те, що серед сімей молодого подружнього віку конфліктна ситуація актуалізується надмірним бажанням одного з партнерів бути самостійним, незалежним від впливів оточення при визначенні своєї життєвої позиції, поведінки, у здійсненні свідомих виборів під час проєктування

власного майбутнього. Натомість у сім'ях середнього подружнього віку більше конфліктогеном виступає розбіжність поглядів щодо підтримки фізичного, емоційного, соціального та інтелектуального розвитку дитини від народження до дорослості, її виховання тощо.

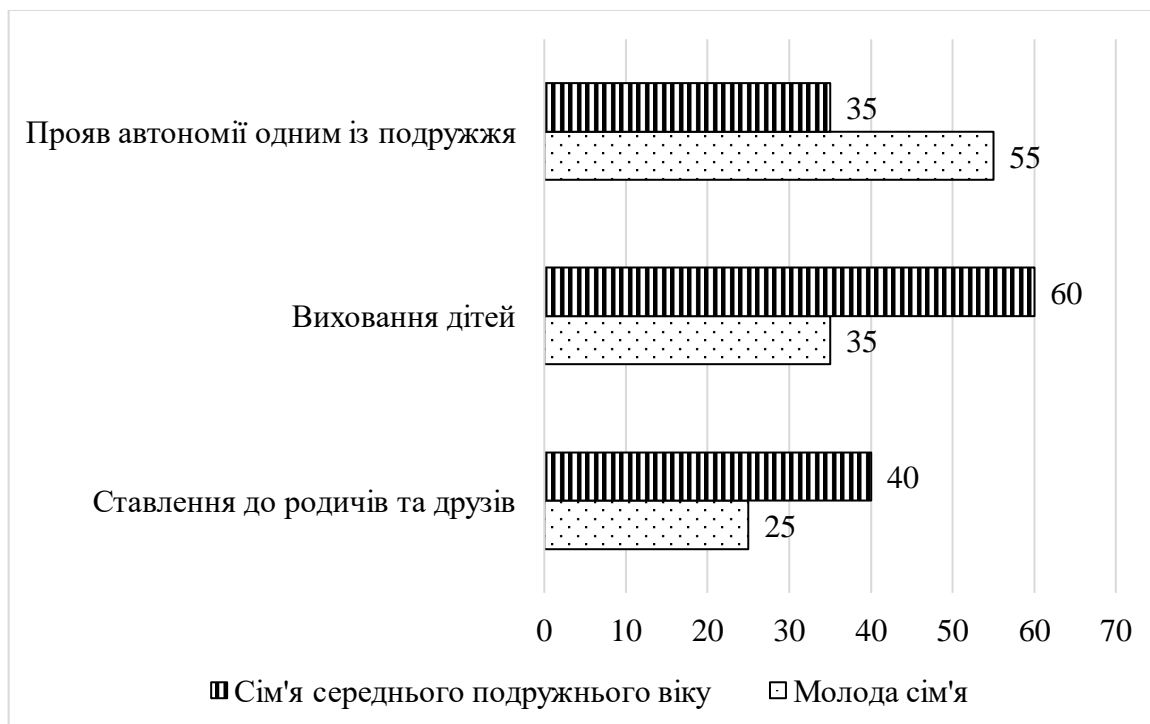

Рис. 3.3. Порівняння сфер конфліктних ситуацій у досліджуваних групах (у %)

За шкалами «Прояв домінування одним із подружжя», «Неузгодженість норм поведінки» та «Порушення рольових очікувань» нами були отримані результати, що зображені на рис.3.1.2., відповідно серед сімей молодого подружнього віку висока частота конфліктів має ситуацію неузгодженості норм поведінки (60% випадків), а серед сімей середнього подружнього віку частіше ситуації визначення домінування одного з партнерів (45% випадків). Це свідчить про те, що у сім'ях середнього подружнього віку існують конфлікти які мають розбіжність щодо рольових уявлень про функції чоловіка та жінки в сім'ї, рольових установок особистості, які види сімейної діяльності бере під свою відповідальність партнер, а які адресує іншому партнеру. У сім'ях молодого подружнього віку частіше виникають конфлікти щодо

сукупності правил поведінки, що регулюють сімейні взаємини (поведінка в громадських місцях, поводження з оточуючими людьми, форми звертання і привітання, манери поведінки, одяг тощо).

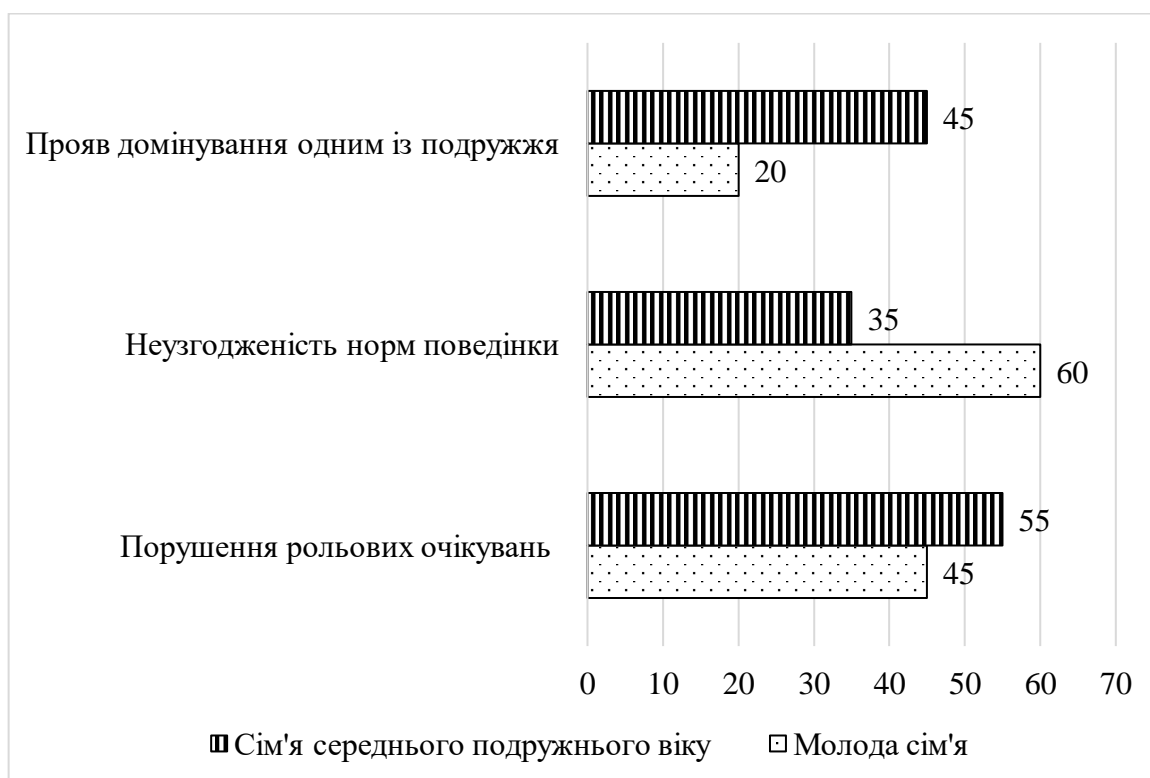

Рис. 3.4. Порівняння сфер конфліктних ситуацій у досліджуваних групах (у %)

Також цікавим спостерігається (див. рис. 3.5.) тенденція у обох досліджуваних групах з високою частотою проявляються конфлікти щодо розбіжностей поглядів на фінансові установки та поведінку, питання контролю сімейного фінансового становища, адекватного поводження з грошима, прийнятті рішень стосовно власних покупок тощо. Серед сімей молодого подружнього віку яскраво проявляється відмінність у сфері ревнощів, де останні більш схильні ревнувати, сумніватися у коханні, вірності та довірі до власного партнера, ніж сім'ї середнього подружнього віку.

У ході подальшої діагностики нами було проаналізовано загальний рівень конфліктності у досліджуваних сім'ях (див. рис.3.6.), де було визначено, що сім'ї молодого подружнього віку частіше проявляють негативну тенденцію

реакцій на конфліктогени, натомість сім'ї середнього подружнього віку позитивну.

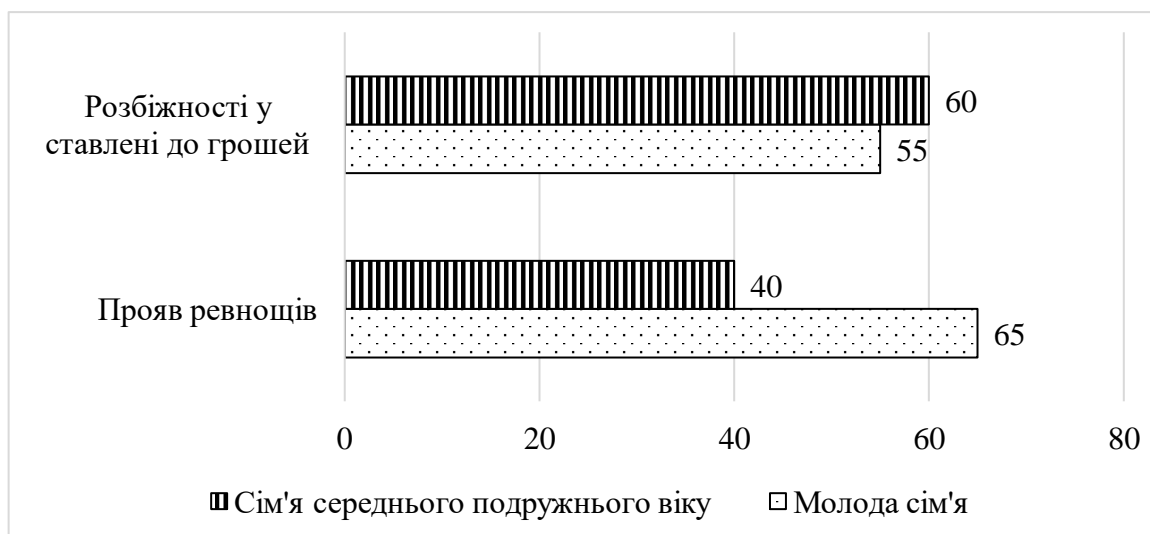

Рис. 3.5. Порівняння сфер конфліктних ситуацій у досліджуваних групах (у %)

Це свідчить, про те що у сім'ях молодого подружнього віку переважає пасивне ставлення до конфліктних ситуацій, що негативно позначається на сімейних стосунках і зменшує шанси ефективного вирішення подружніх конфліктів, натомість сім'ї середнього подружнього віку більше налаштовані налагоджувати комунікацію у конфліктах і спрямовувати спільну діяльність на їх активне вирішення.

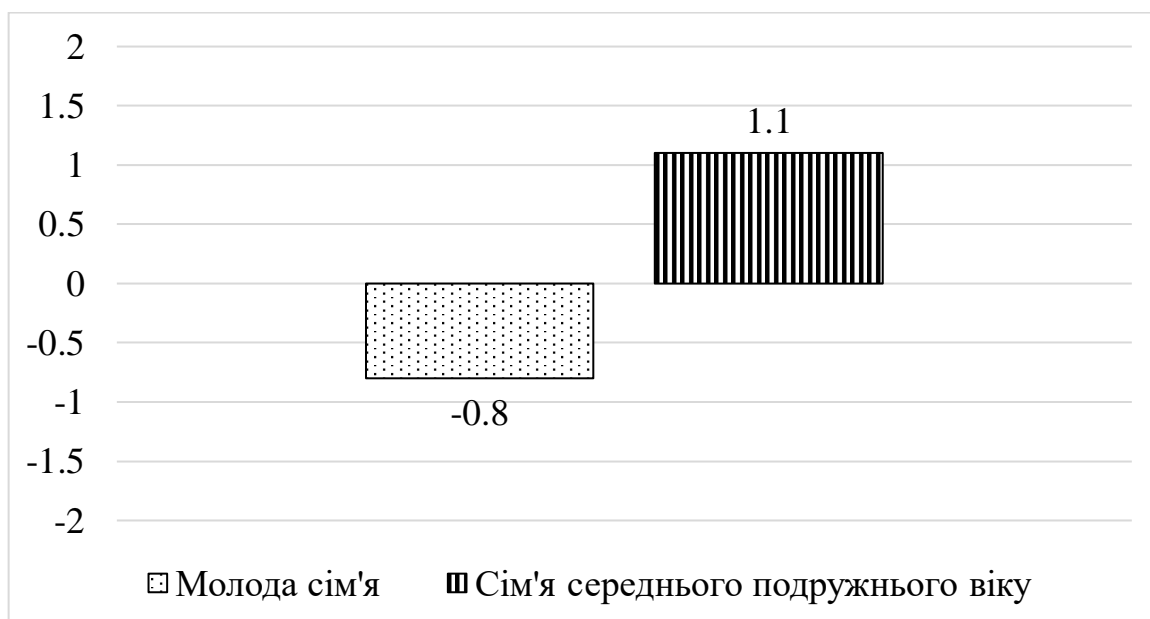

Рис. 3.6. Рівень прояву конфліктності подружжя у групах сімей молодого та середнього подружнього віку

На заключному етапі порівняльно-діагностичного дослідження ми вивчали домінантні стратегії виходу з конфліктів серед представників сімей молодого та середнього подружнього віку за допомогою методики Методика «Діагностика схильності до конфліктної поведінки К. Томаса» (адаптація Н. Задорожньої), що дозволило визначити індивідуально специфічні захисні патерни подружніх пар.

Спираючись на отримані результати на рис. 3.7., спостерігається яскравий прояв стратегії пристосування та співпраці серед осіб молодого подружнього віку. Натомість у групі сімей середнього подружнього віку вираженими стратегіями вирішення конфліктів виступають уникнення та компроміс.

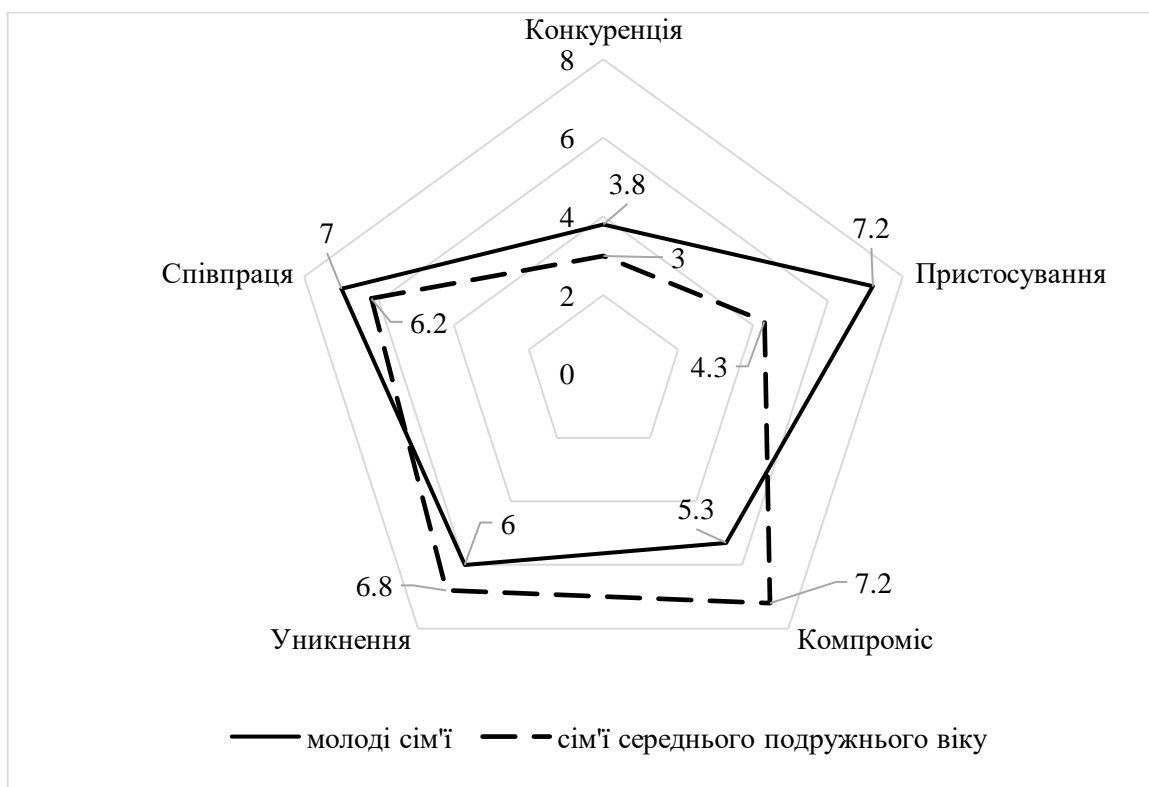

Рис. 3.7. Порівняння показників домінуючих стратегій вирішення конфліктів у подружжі серед сімей молодого та середнього подружнього віку

Це свідчить про те, що серед сімей молодого подружнього віку переважають тенденції вирішення конфлікту як здатності діяти спільно з партнером заради спільних інтересів, прагнуть до гармонії у стосунках, комфортності обох сторін, у той час активно беруть участь у розв'язанні конфлікту з відстоюванням як своїх інтересів, так і інтересів партнерів. У групі

сімей середнього подружнього віку інша тенденція, з одного боку у вирішенні сімейних конфліктів проявляють пасивність у відстоюванні своїх прав через неважливість розв'язання проблеми або через відчуття безвиході, схильні переносити відповідальності за розв'язання проблеми на іншого партнера, з іншого боку спостерігається здатність поступитися своїми інтересами з обох сторін партнерів, прагнуть прийняти рішення, що задовольняє обидві сторони, так як це найбільш економний і ефективний шлях вирішення конфлікту.

Також для більш детального аналізу поведінки досліджуваних пар у конфліктній взаємодії, ми співвіднесли інтенсивність застосування домінантних стратегій виходу з конфліктних ситуацій серед сімей молодого та середнього подружнього віку.

Таблиця 3.2.

Співвідношення інтенсивності застосування домінантних стратегій виходу з конфліктних ситуацій серед сімей молодого та середнього подружнього віку

Стратегія	Особи з молодих сімей		Стратегія	Особи з сімей середнього подружнього віку	
	Середнє значення	Ранг		Середнє значення	Ранг
Пристосування	7,2	1	Компроміс	7,2	1
Співпраця	7,0	2	Уникнення	6,8	2
Уникнення	6,0	3	Співпраця	6,2	3
Компроміс	5,3	4	Пристосування	4,3	4
Конкуренція	3,8	5	Конкуренція	3,0	5

У таблиці 3.2. спостерігається що найбільш домінантними стратегіями серед сімей молодого подружнього віку виступає пристосування, співпраця, уникнення, натомість у групі сімей середнього подружнього віку ключовими є компроміс, уникнення та співпраця. Така тенденція може пояснюватись особливостями взаємодії молодого подружжя, коли початок взаємостосунків характеризується високою інтенсивністю дізнаватись один одного, вивчати реакції на конфлікти та шукати оптимальні виходи з конфліктних ситуацій,

відповідно групі сімей середнього подружнього віку більш характерно шукати справедливого для усіх учасників конфлікту рішення інциденту, досягати компромісу заради підтримки відносин.

Отже, у ході порівняльно-діагностичного аналізу встановлено, що у сім'ях молодого подружнього віку переважає пасивне ставлення до конфліктних ситуацій, що негативно позначається на сімейних стосунках і зменшує шанси ефективного вирішення подружніх конфліктів, натомість сім'ї середнього подружнього віку більше налаштовані налагоджувати комунікацію у конфліктах і спрямовувати спільну діяльність на їх активне вирішення. Визначено, що у обох досліджуваних групах з високою частотою проявляються конфлікти щодо розбіжностей поглядів на фінансові установки та поведінку, питання контролю сімейного фінансового становища, адекватного поводження з грошима, прийнятті рішень стосовно власних покупок тощо. Серед сімей молодого подружнього віку яскраво проявляється відмінність у сфері ревнощів, де останні більш схильні ревнувати, сумніватися у коханні, вірності та довірі до власного партнера, аніж сім'ї середнього подружнього віку.

Виявлено, що найбільш доміантними стратегіями вирішення конфліктів серед сімей молодого подружнього віку виступає пристосування, співпраця, уникнення, натомість у групі сімей середнього подружнього віку ключовими є компроміс, уникнення та співпраця. Спостерігається, що серед сімей молодого подружнього віку переважають тенденції вирішення конфлікту як здатності діяти спільно з партнером заради його інтересів, прагнуть до гармонії у стосунках, натомість у групі сімей середнього подружнього віку існує тенденція, у вирішенні сімейних конфліктів через пасивність, з іншого боку спостерігається здатність поступитися своїми інтересами з обох сторін партнерів, прагнуть прийняти рішення, що задовольняє обидві сторони, так як це найбільш економний і ефективний шлях вирішення конфлікту.

3.3. Статистичний аналіз взаємозв'язків особистісної зрілості подружжя з способами вирішення сімейних конфліктів у подружжі

За результатами нашого дослідження було проведено кореляційний аналіз з метою виявлення взаємозв'язків особистісної зрілості подружжя з способами вирішення сімейних конфліктів у подружжі. Кореляційний аналіз проводився окремо для кожної досліджуваної групи, з метою встановлення специфічних зв'язків між показниками всередині групи та для порівняння показників груп між собою, задля досягнення поставленої мети ми застосували кореляційний аналіз Пірсона. Оскільки, у групі молодих сімей та сімей середнього подружнього віку проявились різні кореляційні зв'язки, то спершу розглянемо кореляційні плеяди, які були виявлені у результаті аналізу даних сімей молодого подружнього віку.

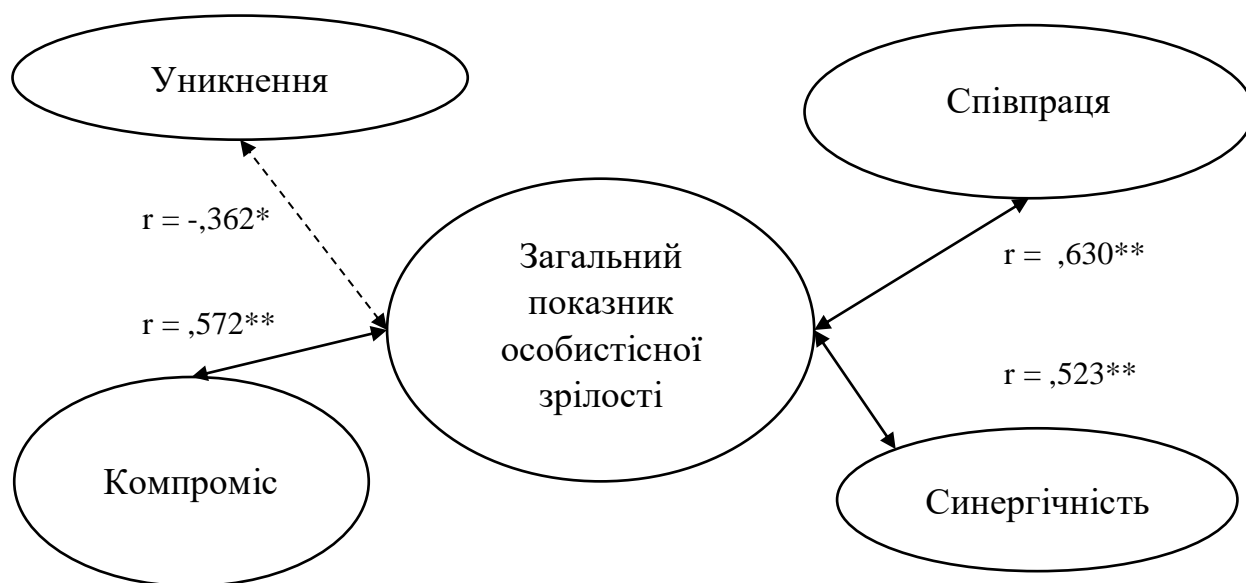

Рис. 3.8. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між особистісною зрілістю та способів вирішення конфліктів у групі сімей молодого подружнього віку

Згідно отриманим даним, які наведені у кореляційній плеяді 3.8, ми спостерігаємо прямий взаємозв'язок між шкалою «Особистісна зрілість» та шкалами «Компроміс» ($r = 0,572$; $p \leq 0,01$), «Співпраця» ($r = 0,630$; $p \leq 0,01$), «Синергічність» ($r = 0,523$; $p \leq 0,01$). Також виявлено негативну кореляцію між шкалою «Особистісна зрілість» та шкалою «Уникнення» ($r = -0,362$; $p \leq 0,05$).

Такі результати свідчать що, серед сімей молодого подружнього віку чим вищий рівень особистісної зрілості, тим вище здатність поступитися своїми інтересами у вирішенні сімейних конфліктів, прагнення прийняти рішення, що задовольняє обидві сторони, і нижче прагнення уникати, ігнорувати кооперацію між подружжям у конфліктних ситуаціях. Також встановлено чим вищий рівень особистісної зрілості тим вищий рівень бажання об'єднуватись у подружжі, функціонувати як єдиний механізм.

Аналізуючи взаємозв'язки між особистісною зрілістю та характером конфліктної взаємодії серед сімей молодого подружнього віку, були виявлено, що загальний показник «Особистісна зрілість» (див. рис. 3.9.) негативно корелює із шкалами «Загальний показник сімейних конфліктів» ($r = -0,423$; $p \leq 0,01$), «Прояв ревнощів» ($r = 0,372$; $p \leq 0,05$), «Автономія одного з партнерів» ($r = -0,348$; $p \leq 0,05$).

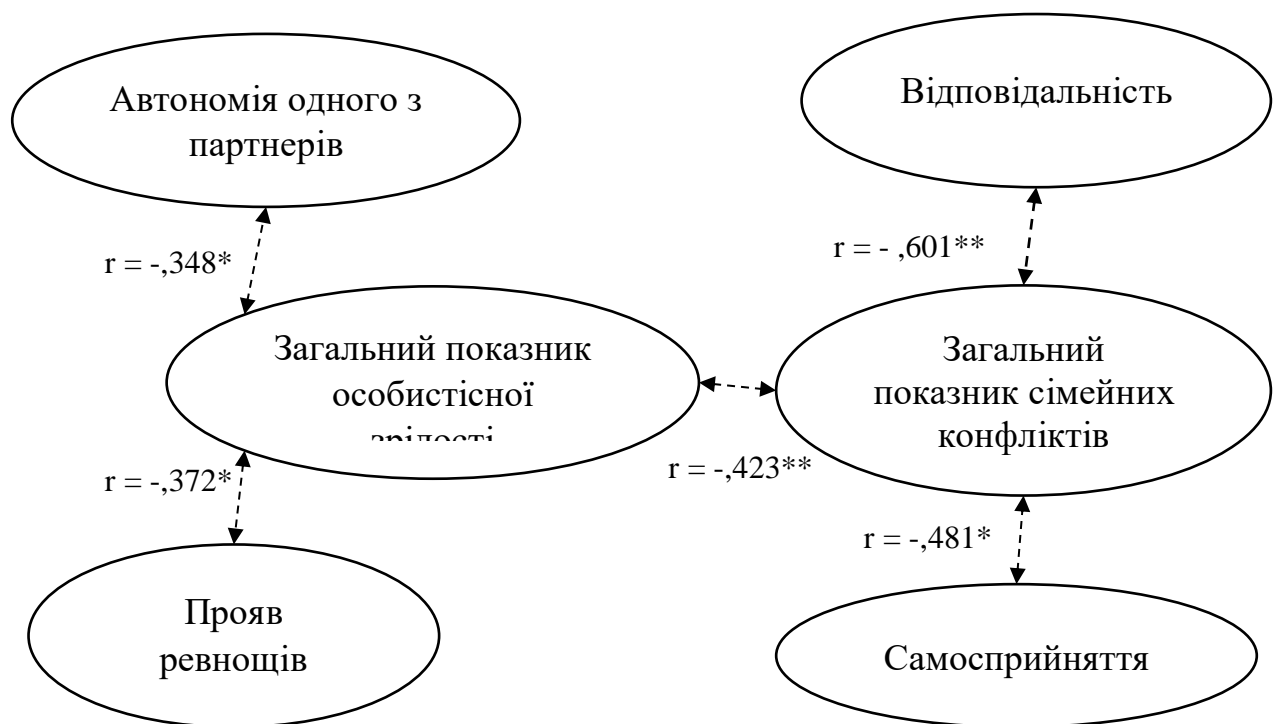

Рис. 3.9. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між особистісною зрілістю та характером конфліктної взаємодії у групі сімей молодого подружнього віку

Також спостерігається, що «Загальний показник сімейних конфліктів» обернено корелює зі шкалою «Відповідальність» ($r = -0,601$; $p \leq 0,01$) та

«Самосприйняття» ($r = -0,481$; $p \leq 0,05$). Отримані результати свідчать, що чим більш партнери в молодому подружжі проявляють відповідальність в різних сферах діяльності, самостійність, емоційну зрілість, тим нижче протиборства між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно направлених мотивів і поглядів, нижчий рівень напруження стосовно зради, недовіри, або надмірного рівня незалежності від сімейної системи. Також визначено, що чим більше подружжя в молодій сім'ї розуміє власні мотиви, потреби, бажання, рівень відповідальності у сімейній взаємодії, тим нижче ризик прояву сімейних конфліктів.

На наступному етапі нашого дослідження, нами були виявлені та розкриті специфічні кореляційні зв'язки особистісної зрілості подружжя з способами вирішення сімейних конфліктів у сім'ях середнього подружнього віку.

Як засвідчує рис. 3.10, у сімей середнього подружнього віку утворились прямі зв'язки між шкалою «Особистісна зрілість» та шкалою «Компроміс» ($r=0,610$; $p \leq 0,01$), «Співпраця» ($r=0,549$; $p \leq 0,01$), «Відповідальність» ($r=0,523$; $p \leq 0,01$), а також обернений корелят із шкалою «Суперництво» ($r= -0,301$; $p \leq 0,01$). Спостерігається додатково прямий взаємозв'язок між шкалою «Співпраця» та шкалою «Відповідальність» ($r=0,311$; $p \leq 0,05$).

Такі результати дозволяють нам припусками, що чим вище рівень особистісної зрілості серед сімей середнього подружнього віку, тим вище можливість поступатися один одному у конфліктній взаємодії, співпрацювати, і нижче прагнення досягти своїх інтересів на шкоду іншому. Також визначено, що чим вищий рівень відповідальності партнерів як здатності відповідати не лише за себе, а й за інших людей, за характер своїх із ними взаємин, тим вищий рівень спільна діяльність, спільна праця для досягнення успіху в стосунках та виходу із конфліктних ситуацій.

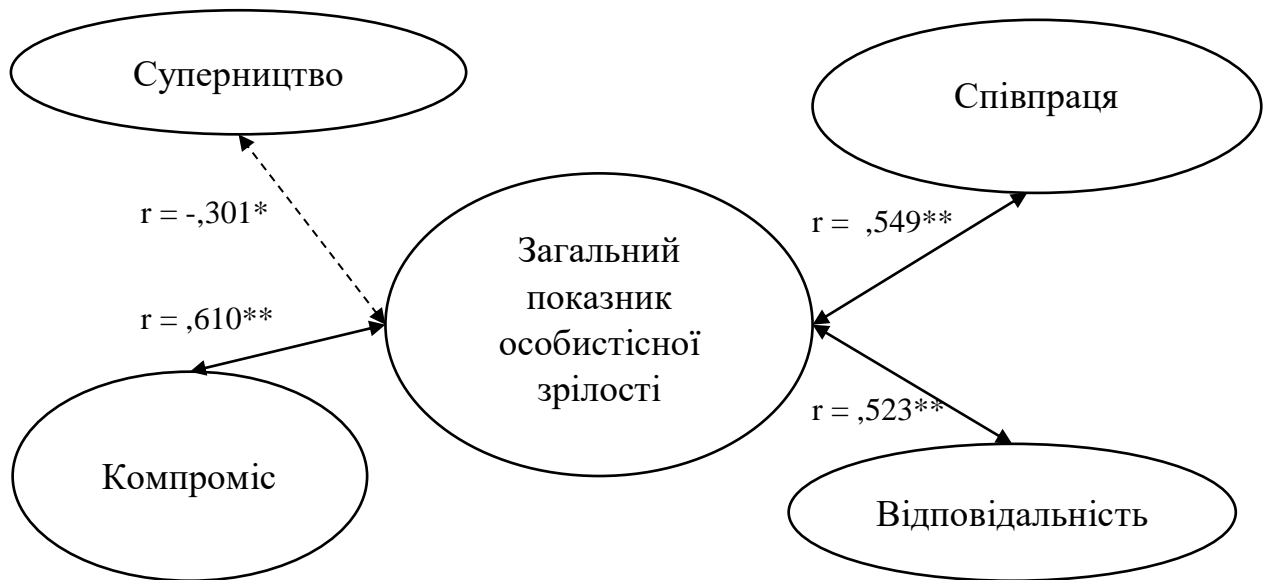

Рис. 3.10. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між особистісною зрілістю та способів вирішення конфліктів у групі сімей середнього подружнього віку

Також, як засвідчує рис.3.11. було виявлено розгалужену систему взаємозв'язків між особистісною зрілістю та характером конфліктної взаємодії серед сімей середнього подружнього віку. Виходячи з кореляційної плеяди, ми спостерігаємо: 1) шкала «Загальний показник особистісної зрілості» обернено корелює із шкалами «Ставлення до родичів та друзів» ($r = -0,361$; $p \leq 0,05$), «Виховання дітей» ($r = -0,328$; $p \leq 0,05$); 2) встановлено негативну взаємозалежність між шкалою «Загальний показник сімейних конфліктів» та шкалою «Толерантність» ($r = -0,293$; $p \leq 0,05$) та шкалою «Глибинність переживань» ($r = -0,430$; $p \leq 0,05$); 3) шкала «Загальний показник особистісної зрілості» негативно взаємопов'язана із шкалою «Загальний показник сімейних конфліктів» ($r = -0,521$; $p \leq 0,01$).

Такі результати свідчать, що серед сімей середнього подружнього віку також існує взаємозв'язок між особистісною зрілістю та характером конфліктної взаємодії в подружжі. Так, нами встановлено, що чим вищий рівень особистісної відповідальності, емоційної зрілості подружжя, тим нижчий рівень протистоянь в подружжі, а також знижується рівень конфліктів у сфері ставлення до родичів та друзів, а також нижче розбіжності щодо поглядів на виховання дитини та турботу про її особистісний розвиток.

Встановлено, що чим вище рівень сімейних конфліктів у подружжя тим нижчий рівень терпимості до іншого світогляду, способу життя, поведінки і звичаїв, та нижчий досвід відчуття різноманітності переживань, відчуття гармонії зі світом тощо.

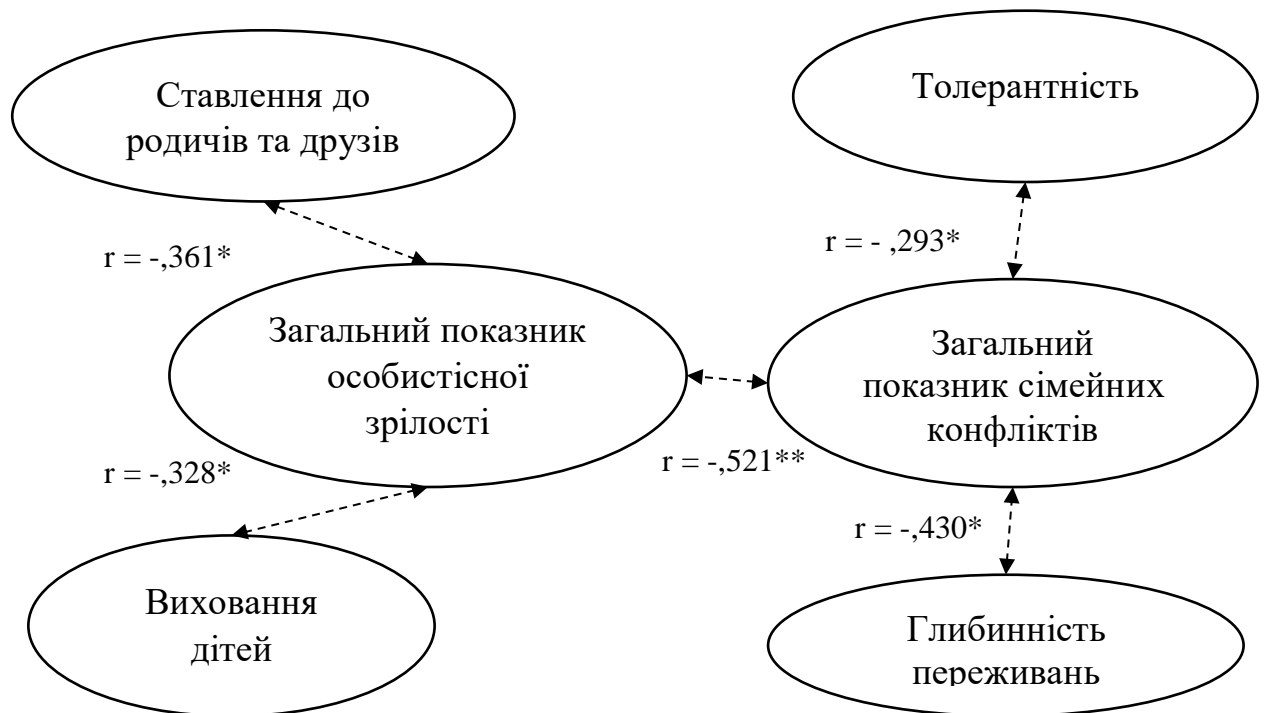

Рис. 3.11. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між особистісною зрілістю та характером конфліктної взаємодії у групі сімей середнього подружнього віку

Для визначення ступеню значущості відмінностей серед досліджуваних змінних між групами сімей молодого та середнього подружнього віку ми використали непараметричний критерій – U-критерій Манна Уїтні. Аналізу піддавалися різні категорії. Виявлені наступні статистично достовірні відмінності між двома групами (див. табл. 3.3.).

Дослідження виявило відмінності в прояві особистісної зрілості та способів вирішення сімейних конфліктів між сім'ями молодого та середнього подружнього віку: особистісна зрілість ($U=332,0$; $p=0,041$), життєвої філософії ($U=400,0$; $p=0,001$), автономність ($U=330,00$; $p=0,040$), самосприйняття ($U=354,50$; $p=0,006$), відповідальність ($U=328,00$; $p=0,025$), порушення норм

поведінки ($U=147,5$; $0,019$), прояв ревнощів ($U=132,50$; $p=0,023$), виховання дітей ($U=106,50$; $p=0,001$), пристосування ($U=134,00$; $p=0,001$), компроміс ($U=122,50$; $p=0,005$).

Таблиця 3.3.

Статистично достовірні показники відмінностей між досліджуваними групами

Параметр	Середній ранг для сімей МПВ	Середній ранг для сімей СПВ	Значення U- критерію Манна-Уїтні	p- рівень значущості
Особистісна зрілість	24,20	34,17	332,00	0,041
Життєва філософія	22,50	39,83	400,00	0,001
Автономність	24,14	34,38	330,00	0,040
Самоприйняття	36,88	23,39	354,50	0,006
Відповідальність	23,94	35,04	328,00	0,025
Порушення норм поведінки	35,46	23,81	147,50	0,019
Прояв ревнощів	29,19	17,54	132,50	0,023
Виховання дітей	12,88	30,59	106,50	0,001
Пристосування	27,50	22,60	134,00	0,001
Компроміс	16,71	29,44	122,5	0,005

Встановлено, що рівень прояву особистісної зрілості та її компонентів, такі як життєва філософія, автономія, відповідальність статистично вищий серед сімей середнього подружнього віку, аніж серед молодого. Натомість спостерігається статистично вищі показники за показником самосприйняття у групі молодих сімей.

Статистично значимі відмінності виявлені у характері сімейних конфліктів та способів вирішення конфліктних ситуацій між двома групами, де результати показника пристосування, прояв ревнощів та порушення норм поведінки є вищим серед сімей молодого подружнього віку. На противагу статистично вищими серед сімей середнього подружнього віку є прояв компромісу та виховання дітей.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного теоретичного та емпіричного дослідження особливостей особистісної зрілості подружжя у вирішенні сімейних конфліктів можемо сформулювати висновки:

1. Особистісна зрілість визначається розвиненим почуттям відповідальності, потреби в турботі про інших людей, здатності до активної участі в житті суспільства та до ефективного використання своїх знань і здібностей, психологічної близькості з іншою людиною, конструктивного вирішення різних життєвих проблем на шляху до повноти самореалізації. Емоційна зрілість є невід'ємною складовою емоційної зрілості, що характеризується відкритістю емоційних переживань, усвідомленням особистих почуттів та їх прийняттям, розвинутою емоційною сферою та емоційною саморегуляцією, здатністю проявляти та виражати свої почуття, емоції та почуття адекватно та відповідно до особистого досвіду.
2. Теоретично проаналізовано, що особистісна зрілість у подружжі проявляється психологічною підтримкою, терпимістю до недоліків іншого, вмінням прощати, володінням психотехніками спілкування та саморегуляції, комунікативними вміннями, вміннями долати конфліктні ситуації, добродушністю у сварці, здатності членів сім'ї перемикатися, не зациклюватися на сімейних проблемах, активно брати участь у соціальній взаємодії, готові до прояву прагнення піклуватися, розвивати та виховувати дітей.
3. На основі проведеного порівняльно-діагностичного аналізу встановлено, що особи з сімей середнього подружнього віку характеризуються здатністю досвідчувати життєві контакти, проявляти зацікавленість, виявляти активний інтерес до життя, застосовувати у життєдіяльності набутий досвід. В соціальній взаємодії особи з сімей середнього подружнього віку проявляють вищий показник людяності, любові, уваги та поваги до особистості, здатні створювати і

- підтримувати теплі стосунки з іншими людьми більше ніж особи з молодих сімей. Пари середнього подружнього віку схильні частіше спиратися на досвід, справлятися зі змінами та невизначеністю й керувати ними, як правило більш стримані, консервативні та обережні.
4. Виявлено, що у парах молоді сім'ї вище розвинене почуття відповідальності, вони помірно імпульсивні і не схильні до повчань, частіше сприймають і переробляють логічну складову інформації, приймають рішення переважно обдумані і без емоцій, перевіряючи їх реальність. Існує тенденція в групі пар середнього подружнього віку, високі показники Батьківського Я, припускаємо, що це пов'язано з наявністю власних малолітніх дітей, що провокує часте включення батьківського еґо-стану.
 5. Виявлено, що найбільш доміантними стратегіями вирішення конфліктів серед сімей молодого подружнього віку виступає пристосування, співпраця, уникнення, натомість у групі сімей середнього подружнього віку ключовими є компроміс, уникнення та співпраця.
 6. Згідно результатам кореляційного аналізу визначено, що у групі сімей молодого подружнього віку існує прямий взаємозв'язок між шкалою «Особистісна зрілість» та шкалами «Компроміс» ($r = 0,572$; $p \leq 0,01$), «Співпраця» ($r = 0,630$; $p \leq 0,01$), «Синергічність» ($r = 0,523$; $p \leq 0,01$). Також виявлено негативну кореляцію між шкалою «Особистісна зрілість» та шкалою «Уникнення» ($r = -0,362$; $p \leq 0,05$).
 7. Аналізуючи взаємозв'язки між особистісною зрілістю та характером конфліктної взаємодії серед сімей молодого подружнього віку, були виявлено, що загальний показник «Особистісна зрілість» негативно корелює із шкалами «Загальний показник сімейних конфліктів» ($r = -0,423$; $p \leq 0,01$), «Прояв ревності» ($r = 0,372$; $p \leq 0,05$), «Автономія одного з партнерів» ($r = -0,348$; $p \leq 0,05$).

8. Серед сімей середнього подружнього віку встановлено прямі зв'язки між шкалою «Особистісна зрілість» та шкалою «Компроміс» ($r=0,610$; $p\leq 0,01$), «Співпраця» ($r=0,549$; $p\leq 0,01$), «Відповідальність» ($r=0,523$; $p\leq 0,01$), а також обернений корелят із шкалою «Суперництво» ($r= -0,301$; $p\leq 0,01$). Спостерігається додатково прямий взаємозв'язок між шкалою «Співпраця» та шкалою «Відповідальність» ($r=0,311$; $p\leq 0,05$).
9. Доведено, що шкала «Загальний показник особистісної зрілості» у сімей середнього подружнього віку обернено корелює із шкалами «Ставлення до родичів та друзів» ($r = -0,361$; $p\leq 0,05$), «Виховання дітей» ($r=-0,328$; $p\leq 0,05$); встановлено негативну взаємозалежність між шкалою «Загальний показник сімейних конфліктів» та шкалою «Толерантність» ($r = -0,293$; $p\leq 0,05$) та шкалою «Глибинність переживань» ($r = -0,430$; $p\leq 0,05$); шкала «Загальний показник особистісної зрілості» негативно взаємопов'язана із шкалою «Загальний показник сімейних конфліктів» ($r = -0,521$; $p\leq 0,01$).
10. Встановлено, що рівень прояву особистісної зрілості та її компонентів, такі як життєва філософія, автономія, відповідальність статистично вищий серед сімей середнього подружнього віку, аніж серед молодого. Натомість спостерігається статистично вищі показники за показником самосприйняття у групі молодих сімей.
11. Статистично значимі відмінності виявлені у характері сімейних конфліктів та способів вирішення конфліктних ситуацій між двома групами, де результати показника пристосування, прояв ревнощів та порушення норм поведінки є вищим серед сімей молодого подружнього віку. На противагу статистично вищими серед сімей середнього подружнього віку є прояв компромісу та виховання дітей.
12. Доведено, що існує взаємозв'язок між особистісною зрілістю подружжя та способами вирішення сімейних конфліктів. Сім'ї середнього подружнього віку проявляють вищу особистісну зрілість подружжя, аніж молоді сім'ї, що підтверджує гіпотезу нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамюк О. О., Дідковська Л. І. Умови формування та фактори суб'єктивного благополуччя особистості у шлюбі. *Габітус*. 2020. Випуск 13. Т. 1. С.98-104.
2. Баранова С. В. Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект: монографія. Київ: Інтерконтиненталь-Україна, 2020. 364 с.
3. Бужинська С.М. Сімейні конфлікти: причини виникнення та засоби психологічної допомоги. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends*. 2019. №2. С. 135-137.
4. Волошок О. В. Соціально-психологічні чинники задоволеності шлюбом осіб періоду ранньої дорослості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2019. Випуск 3. С. 122-128.
5. Гріщенко Н., Батаєва К. Роль різних форм благополуччя у задоволеності шлюбом осіб зрілого віку. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія психологія*. 2016. №22. С.112-114.
6. Демидова Т.А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2003. 24 с.
7. Дьоміна Г.А. Психологічні особливості готовності до шлюбу сучасної молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 1. С. 95-105.
8. Дьоміна Г.А. Становлення особистісної зрілості молоді до подружнього життя як психологічна проблема у вітчизняній і зарубіжній психології. *Innovative processes in education: Collective monograph*. Lodz, Poland, 2017. С. 40-48.
9. Життєві домагання особистості: колективна монографія/ ред. Т.М.Титаренко; Інститут соціальної та політичної психології АПН

України. Лабораторія соціальної психології особистості. К.: Педагогічна думка, 2007. 456 с.

10. Іващенко А. С. Психологічні чинники міжособистісних стосунків у молодих подружніх парах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. № 5. С. 1-12.
11. Іващенко А. С. Психологічні чинники міжособистісних стосунків у молодих подружніх парах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. № 5. С. 1-12.
12. Кісарчук З., Єрусевич О., Главник К. Психологічна допомога сім'ї. Київ: Слово, 2006. 128 с.
13. Кляпець О.Я., Ларіна Т.О. Підготовка молоді до подружнього життя: методичні рекомендації. К.: Міленіум, 2009. 104 с.
14. Котлова Л. О., Саух І. Д. Психологічні чинники задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. Випуск 1. С. 223–228.
15. Котлова Л.О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї / Л.О. Котлова. *Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists "Science", Prague*, 2014. №2. С.176-182.
16. Кравченко А. В., Тверезовська Н. Т. Виникнення і попередження конфліктів у молодого подружжя. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2015. Вип. 22. С. 253-258.
17. Кравченко К. Про вплив особистісної зрілості подружжя на ставлення до дитини. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. 2019. №29. С.23-27.
18. Кучманіч І. М. Взаємозв'язок психологічної зрілості жінки з наслідуванням жіночих ролей у сімейних системах. *Габітус*. 2023. Випуск 45. С. 115-121.
19. Лисенко Л. М. Психологічні чинники задоволеності стосунками в

- подружніх парах. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 5. С. 73-77.
20. Ложкін Г. В., Повякнль Н. І. Практична психологія конфлікту: навчальний посібник 2-ге видання, стереотипне. Київ: МАУП, 2002. 255 с.
21. Морозова О. В. Емоційна зрілість в структурі життєвих стратегій подружжя: соціально-психологічний аспект. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2017. № 3(2). С. 95-102.
22. Мушкевич М. І. Психологічні особливості впливу батьківської сім'ї на молоде подружжя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Рівне. 2002. 20 с.
23. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молодої сім'ї. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 235 с.
24. Мягер В. К. Сімейна психотерапія: керівництво з психотерапії. Львів: Медицина. 2010. 119 с.
25. Онищенко Г.І. Рольова взаємодія в молодій сім'ї. *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць*. 2003. Том 5, Частина 7. С. 191- 197.
26. Особистісна зрілість як проблема сучасної психології. Том 1: колективна монографія/ кол. авт.; наук. ред. Р. А. Козлов. Кривий Ріг. 2019. 220 с.
27. Павлюк М. М., Архипенко Н. М. Особливості подружніх конфліктів та їх наслідки. *Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2018. №11. С. 209-226.
28. Потапчук Л.В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.. психол. наук: спец. 19.00.09. "Вікова та педагогічна психологія". Київ, 2001. 20 с.
29. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб., 4- те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 419 с.
30. Психологічний словник/ уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова / За ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.

31. Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі : навчально-наочний підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 266 с.
32. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник/ уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. вид. 2-ге, виправл. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
33. Руденок А. І. Теоретичні аспекти проблеми запобігання та подолання сімейних конфліктів. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Інту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2011. Т. XIII, ч. 3. С. 358-364.
34. Садовий М. Проблеми формування особистісної зрілості людини. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. Випуск 88. С. 16-20.
35. Садчікова О.Г. Теоретичні аспекти вивчення особистісної зрілості. *Габітус*. 2020. Випуск 17. С. 116-120.
36. Семиченко В.А. Психологія особистості. К.: Видавець Ешке О.М., 2001. 434 с.
37. Сердюк Л.З. Динаміка особистісних рис у перші роки подружнього життя: дис. ...канд. псих. наук: 19.00.01. Київ. 2000. 169 с.
38. Слободянюк А. В., Андрущенко Н. О. Психологія управління та конфліктологія : навчальний посібник для практичних та семінарських занять. Вінниця : ВНТУ, 2010. 120 с.
39. Степико В. П., Гребеннікова Н. В. Розлучення як ризик сучасних шлюбно-сімейних відносин. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Випуск 15. С. 73-80.
40. Сурякова М. В. Сім'я у системі цінностей сучасних українців. *Габітус*. 2022. Випуск 40. С. 189-193.
41. Терещенко М.В. Дошлюбні уявлення про сімейне життя як чинник подружнього взаєморозуміння. *Вісник психології і педагогіки : зб. наук. праць*. 2013. Вип. 13. №6. С. 106–114.
42. Ткаченко В. Є. Соціально-психологічні умови благополуччя подружніх

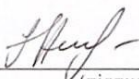
- відносин. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 27. С. 111-120
43. Ткаченко В. Є. Благополуччя подружніх відносин і його психологічні детермінанти: теоретичний аналіз. *Наука і освіта*. 2010. № 3. С. 113-116.
44. Ткачова В. О. Стан і перспективи розвитку сім'ї в сучасному українському суспільстві (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03. Одеса, 2008. 20 с.
45. Туриніна О. Л. Діагностика та психологічні шляхи розв'язання конфліктів у молодих подружніх парах. *Медична психологія*. 2018. С. 20-31.
46. Федоренко Р. П. Психологія молодої сім'ї і сімейна криза: монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.
47. Хлопоніна Н. Є. Статеворольові стереотипи як соціально-психологічні детермінанти становлення особистості. *Зб. наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*. 2003. т.5, ч.5. С. 290-293.
48. Чхаїдзе А. О. Місце особистісної зрілості у мотивах укладання шлюбу та ціннісній орієнтації особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки*. 2015. Вип. 4. С. 46-50.
49. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
50. Шаповал І. Особистісна зрілість: структурно-функціональний аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 8. С. 179–185.
51. Шевчишена О.В. Психологічні чинники виникнення та профілактика конфліктів у молодій сім'ї: дис... канд. психол. наук: 19.00.01. О. В. Шевчишена. Київ, 2009. 289 с.
52. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.
53. Штепа О.С. Дефініція особистісної зрілості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей*. 2007. Вип. 16 (19). С. 149–157.
54. Штепа О.С. Формування особистісної зрілості у підлітковому і юнацькому

віці. *Соціальна психологія*. 2006. №1 (15). С. 129-146.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Казарин Т.М.
(підпис)

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів
мають посилання на відповідне джерело.

 Казарен Т.М.
(підпис)